

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Neringa Sarcevičiūtė

Karjeros edukologijos magistrantūros studentė

**KRIZIŲ PREVENCIJOS IR INTERVECIJOS VAIKŲ GLOBOS
NAMUOSE OPTIMIZAVIMAS**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas
doc. dr. Rolandas Paulauskas

Šiauliai, 2010

Darbas originalus.....Neringa Sarcevičiūtė

TURINYS

SANTRAUKA

Magistriniame darbe naudojamų sąvokų žodynėlis

ĮVADAS	6
1. KRIZĖS SAMPRATA	10
1.1. Krizių rūšys	11
1.1.1. Emocinė prievarta	11
1.1.2. Fizinė prievarta	12
1.1.3. Seksualinė prievarta	13
1.1.4. Paauglių priekabiavimas	16
1.1.5. Savižudybės ugdymo įstaigose	17
1.1.6. Vaikų narkomanijos problema	20
2. KRIZIŲ PREVENCIJA IR INTERVENCIJA UGDYMO ĮSTAIGOSE	24
2.1. Prevencija	24
2.2. Intervencija	25
2.3. Intervencija ir prevencija ugdymo įstaigose, užsienio šalių patirtis	26
3. KRIZIŲ PREVENCIJOS IR INTERVENCIJOS VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE OPTIMIZAVIMAS: TYRIMO ANALIZĖ	30
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	30
3.2. Vaikų elgesio krizių formos ir paplitimas vaikų globos namuose	32
3.3. Krizių prevencijos ir intervencijos optimizavimas vaikų globos namuose	45
IŠVADOS	54
REKOMENDACIJOS	55
LITERATŪRA	56
PRIEDAI	59

SANTRAUKA

Neringa Sarcevičiūtė. KRIZIŲ PREVENCIJOS IR INTERVECIJOS VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE OPTIMIZAVIMAS. Karjeros edukologijos magistro darbas, darbo vadovas doc. dr. Rolandas Paulauskas.

Vaikų elgesio krizės- rimta socialinė problema. Akivaizdu, kad su šiuo reiškiniu būtina kovoti, aiškintis priežastis ir pasekmes.

Tyrimo objektas - krizių prevencijos ir intervencijos vaikų globos namuose optimizavimas. Darbe siekiama įvertinti krizių prevenciją ir intervenciją vaikų globos namuose ir jų optimizavimo galimybes. Tyrimo tikslui pasiekti remtasi moksline literatūra, asmenine darbo vaikų globos namuose patirtimi.

Teorinėje dalyje parodomos tiriamojo objekto struktūrinės dalis: krizių rūšys, emocinė, fizinė ir seksualinė prievarta, paauglių priekabiavimas, savižudybės ir narkomanija. Apžvelgiama vaikų krizių prevencija ir intervencija ugdymo įstaigose, pateikiama užsienio šalių patirtis.

Empiriniais duomenimis pagrindžiama iškelta hipotezė, kad vaikų globos namų darbuotojams stinga žinių ir kompetencijos apie vaikų elgesio krizes, prevenciją, intervenciją, bei krizių pasekmes.

Globos namų vaikai užpildė 67, o darbuotojai 45 anketas. Vaikai žino į kokias institucijas reikia kreiptis nelaimės atveju. Taip pat vaikai teigia, kad patiria vienokį ar kitokį smurtą ir kad vaikų globos namų teritorijoje jaučiamasi nesaugiai. Globos namų darbuotojai mano, kad galima sumažinti vaikų elgesio krizes vaikų globos namuose. Taip pat jie pažymi, kad dauguma neturi tinkamos kompetencijos ir kvalifikacijos dirbti su vaikų elgesio krizėmis, prevencija ir intervencija.

Rekomenduojama kurti prevencines ir intervencines programas bei komandas, kelti darbuotojų kvalifikaciją. Tinkamai organizuojant vaikų veiklą kurti jaukią globos namų aplinką.

ABSTRACT

Neringa Sarcevičiūtė. OPTIMIZATION OF CRISIS PREVENTION AND INTERVENTION IN CHILD CARE HOMES. Master's thesis of Career Education, supervisor Assoc. Dr. Rolandas Paulauskas.

Children's behavioural crisis-a serious social problem. It is obvious that this phenomenon is essential to address, clarify the causes and consequences.

The object of investigation - optimization of crisis prevention and intervention in child care homes. The paper aims to assess the crisis prevention and intervention in child care homes and their optimization potential. The study was based on objective scientific literature, personal work experience in child care homes.

The theoretical part of the paper shows the structural parts of the object: types of crises, emotional, physical and sexual abuse, teenage bullying, suicide and drug addiction. An overview of children in crisis prevention and intervention in educational institutions is done. Available experiences of foreign countries are described.

Empirical data justified hypothesis that the children's home staff lack the knowledge and expertise on children's behavioural crisis prevention, intervention, and crisis effects.

Children completed the 67 questionnaires and staff -45. Children are aware of what the authorities should go in case of emergency. Children also states that experienced one or other kind of violence and that the children's home territory is unsafe. Children's home workers, staff, feel that it is possible to reduce children's behavioural crisis in child care homes. They also point out that most of the staff does not have adequate expertise and skills to work with children's behavioural crisis prevention and intervention.

At the end of the paper it is recommended to develop prevention and intervention programs and teams, to raise the skills of workers. Properly organizing child care and creating a cosy home environment.

Magistriniame darbe naudojamų sąvokų žodynėlis

Agresija – tikslingai vieno asmens kitam asmeniui padaryta fizinė ar moralinė žala.

Adaptacija – abipusis procesas tarp individo ir jį supančios aplinkos, siekiant pakeisti save arba tą aplinką.

Emocinė prievarta - dažnas ar nuolatinis vaiko žeminimas, jo ignoravimas, kuris gali sutrukdyti vaiko elgesį ir jo psichikos raidą.

Fizinė prievarta vadiname neatsitiktinius bei sąmoningus smurtinius veiksmus vaiko atžvilgiu, kurie sukelia vaikui skausmą ar gali sukelti sveikatos ir vystymosi sutrikimų.

Frustracija – nemaloni, įtempta emocinė būseną, atsirandanti dėl tam tikro ar tik menamo negalėjimo patenkinti kokio nors poreikio, realizuoti tikslo, įveikti sunkumo.

Intervencija – veiksmai ir priemonės, kurių būtina imtis iškilus krizei.

Krizės – netikėtos ir sunkios gyvenimo permainos, lūžio sąlygota būseną, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pavojus, pasimetimas ir panašūs išgyvenimai.

Krizių valdymo mokyklose aprašas – reglamentuoja krizių valdymą mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas), krizių valdymo mokyklose komandų sudarymą, jų funkcijas, darbo organizavimą, finansavimą bei institucijų bendradarbiavimą krizių valdymo mokyklose metu.

Narkotinės medžiagos – tai cheminės medžiagos, sukeliančios centrinės nervų sistemos intoksikacijų ar pašų psichinių funkcijų pokytį.

Priekabiavimas – įvairus tyčinis, pasikartojantis agresyvus paauglių elgesys, nukreiptas į silpnesnį, mažesnį vaiką su tikslu sukelti jam skausmą fizinį arba emocinį.

Seksualinė prievarta – tai vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kai tvirkintojas, suaugęs ar bendraamžis, verčia vaiką tenkinti savo seksualinius poreikius pasinaudodamas jo meile, priklausomybe ir pasitikėjimu.

IVADAS

Temos aktualumas. Kiekvienam žmogui tenka susidurti su netikėtais dideliais ir mažais pokyčiais, permainomis, sunkumais, kuriems įveikti reikia didelių psichologinių bei dvasinių pastangų ir jėgų. Dėl gyvenimo pokyčių, permainų ar sunkumų neretai patiriama stiprių sukrėtimų, išgyvenamas vidinis nerimas, susiduriama su beprasmiškumu ir bejėgiškumu. Tokias gyvenimo situacijas vadinamos krizėmis, ir jos yra natūrali bei neišvengiama gyvenimo dalis, suteikianti galimybę įgyti naujos patirties, brandos, sustiprėti ir pasiruošti tolimesniems gyvenimo vingiams.

Vaikai, kaip ir suaugusieji, augdami susiduria su įvairiomis, sunkiomis, kartais nekontroliuojamomis situacijomis, gyvenimo pokyčiais, su kuriais jie turi susidoroti. Vaikai ir paaugliai gali išgyventi krizes dėl pačių įvairiausių sunkumų ar gyvenimo pokyčių. Pasak J. Gilligan (2002) elgesio krizė neatsiranda spontaniškai, be jokios priežasties, o tik tuomet, kai kažkieno veiksmai ar elgesys ją sukelia. Svarbu suprasti, kad vaikas reaguoja net į nedidelius pokyčius – neretai suaugusiems nereikšmingi sunkumai vaikui gali atrodyti dideli ir sunkiai įveikiami.

Vaikai gali susidurti su krizėmis esant tokioms situacijoms:

- tėvų skyrybos;
- artimo žmogaus netektis;
- patiriama prievarta (fizinė, emocinė, seksualinė);
- paties vaiko ar jam artimo žmogaus liga;
- staigūs vaiką supančios aplinkos pokyčiai;
- traumos ar išgyvenimai.

Kiekvienas vaikas į stresinę situaciją reaguoja individualiai. Tačiau krizės išgyvenimai tam tikrais požymiais yra panašūs. Kad vaikas išgyvena krizę ar sunkumus, gali parodyti tokie požymiai, kaip problemos mokykloje, atsiradę sveikatos sutrikimai, elgesio pokyčiai, netinkamas elgesys, stiprios emocijos ir jausmai. Vaikų elgesio krizės- rimta socialinė problema, kuri pasižymi tuo, kad jos tempas vis didėja, be to padaromų teisės pažeidimų pobūdis sunkėja. Akivaizdu, kad su šiuo reiškiniu būtina kovoti, aiškintis priežastis ir pasekmes. Sudėtinga ekonominė, socialinė, psichologinė atmosfera tarsi skatina vaikų elgesio krizes, todėl svarbu laiku vykdyti ankstyvąją prevenciją.

Prevencija- visuma įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms. Prevencinis auklėjimas būtinas tiems vaikams, kurie turi polinkį bendrauti su nusikalstančiais draugais, linkę pasiduoti neigiamai įtakai, yra impulsyvūs, efektyvūs (L. Jovaiša, 2007).

Siekiant sukurti ir pritaikyti ugdymo įstaigose efektyvesnę prevencijos programą, būtina įvertinti kokių veiksmų jau imtasi norint sumažinti krizių paplitimą bei pasekmes, kurios priemonės yra efektyvios, o kurių reiktų atsisakyti

Pirminę prevenciją galima apibrėžti kaip paslaugas, nukreiptas į bendrą populiaciją siekiant sustabdyti bet kokius prievartos atvejus. Antrinė prevencija- paslaugos, nukreiptos į didelės rizikos grupę, siekiant užkirsti kelią tolimesniam problemos plitimui. Tretinė prevencija- tai paslaugos, kurios yra skirtos žinomiems smurtautojams arba aukoms siekiant išvengti naujų incidentų. Ugdymo įstaigos turi siekti tobulinti vaikų elgesio krizių prevencijos kompetenciją, nes jei nebus vykdoma prevencinė veikla, darbo tik dar daugės visų sričių specialistams. Vaikų elgesio krizių negalima palikti savieigai, manant, kad gal kada nors dėl neaišku kokių priežasčių šių krizių sumažės. Tik tikslingi darbai ir veiksmai tai gali sumažinti.

Keičiantis socialinėms sąlygoms, keičiasi ir ugdymo įstaigų funkcionavimo sistema. Vaikų globos namuose, kaip ir kitose ugdymo įstaigose, keičiasi reikalavimai ugdymui, nes vaikai čia atvyksta iš skirtingos socialinės aplinkos, adaptuojantis ir gyvenant naujoje aplinkoje jie išgyvena daug įvairiausių elgesio krizių.

Vaikų globos namų darbuotojai susidūrę su vaikų elgesio krizėmis turi gebėti spręsti šias problemas. Dirbdamas krizių prevencijos ir intervencijos srityje, asmuo turi mokėti greitai reaguoti, atitinkamai situacijai mąstyti, priimti sprendimus, pasitikėti savimi, suprasti ugdytinių elgesį ir poreikius, tai yra, turi pasižymėti tinkama profesine, socialine ir asmenine kompetencija.

Aš, kaip karjeros edukologijos specialistė, galiu konsultuoti, vaikų globos namuose dirbančius darbuotojus, kaip teigiamai, ir būtinos įstaigose krizių prevencinės programos, planai, prevencijos komandos. Kaip teikia efektyvumą prevenciniam ir intervenciniam darbui pedagogų kvalifikacijos kėlimas, kvalifikuotų ekspertų komandos ir kaip šios priemonės optimizuotų padėti vaikų globos namuose.

Tyrimo problema: vaikų globos namų personalas nepajėgus tvarkytis su vaikų krizėmis, nepriklausomai kaip anksti pastebėta krizė, trūksta pedagogams kompetencijos.

Tyrimo objektas: krizių prevencijos ir intervencijos vaikų globos namuose optimizavimas.

Tyrimo hipotezė: vaikų globos namų darbuotojams stinga žinių ir kompetencijos apie vaikų elgesio krizes, prevenciją, intervenciją, bei krizių pasekmes.

Tyrimo tikslas: įvertinti krizių prevenciją ir intervenciją, vaikų globos namuose, ir jų optimizavimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę pedagoginę, psichologinę, sociologinę, dalykinę ir metodinę literatūrą nagrinėjamos tematikos aspektu.
2. Ištirti vaikų, augančių globos namuose, elgesio krizių paplitimą.

3. Išsiaiškinti kokios krizių prevencijos priemonės yra taikomos vaikų globos namuose.
4. Nustatyti krizių prevencijos ir intervencijos priemonių efektyvumą.
5. Atskleisti krizių prevencijos ir intervencijos, vaikų globos namuose, optimizavimo galimybes.
6. Pateikti rekomendacijas institucijoms dirbančioms su globojamais vaikais, siekiant tobulinti prevencinį darbą.

Tyrimo metodologija.

Tyrimo tikslui pasiekti remtasi tiek moksline literatūra tiek asmenine darbo vaikų globos namuose patirtimi. Neieškota aplinkybių ir priežasčių, lemiančių krizių atsiradimą ar jų prevencijos ir intervencijos kokybę, o siekta teorija parodyti tiriamojo objekto t.y. krizių prevencijos ir intervencijos struktūrinės dalis, o empiriniais duomenimis pagrįsti iškeltą hipotezę. Sprendžiant tyrimo problemą vadovautasi koncepcija, kad negalima ignoruoti teorijos ir aklaiki tikėti praktika, tačiau būtina imtis konkrečios, o ne tik „popierinės“ veiklos, siekiant iš tikrųjų rasti tinkamiausią variantą problemos optimizavimui: remtis kitų patirtimi, vykdyti konkrečius veiksmus ir kurti adekvačias krizių prevencijos ir intervencijos programas.

Tyrimo metodai:

1. Literatūros pagrindu tiriamos pagrindinės vaikų elgesio krizės, jų prevencija ir intervencija.
2. Anketinės apklausos pagalba siekiama išsiaiškinti apie vaikų krizes, jų paplitimą, taikomus prevencijos ir intervencijos metodus.
3. Statistinė analizė: tyrimo duomenis bus apdorojami Microsoft Excel ir Word programomis.

Tyrimo imtis ir organizavimas: iš viso buvo išdalinta 120 anketų, iš jų pilnai užpildyta 112. Globos namų vaikai užpildė 67, o darbuotojai 45 anketas. Tyrime dalyvavo mokyklinio amžiaus, 1-12 klasių vaikai. Apklaustųjų vaikų amžius yra nuo 6 iki 19 metų. Anketas pildė 22 mergaitės ir 45 berniukai.

Vaikų globos namų darbuotojų anketas užpildė 45 darbuotojai. Šiose įstaigose dirba tik keli pedagogai, dauguma jų yra kitų pareigybių darbuotojai: socialiniai darbuotojai, socialinių darbuotojų padėjėjai, socialiniai darbuotojai naktį, bendrosios praktikos slaugytojai, pavaduotojai ūkio reikalams ir papildomo ugdymo reikalams, direktoriai. Dauguma čia dirbančiųjų yra moterys- 38, ir 7 vyrai. Dalis jų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, dauguma darbuotojų vidutinio amžiaus nuo 40 iki 50 metų.

Tyrimas buvo atliktas dvejuose Panevėžio apskrities vaikų globos namuose (dėl konfidencialių priežasčių šios įstaigos tiksliai neįvardijamos).

Tyrimo etapai:

1 etapas. Problemos apibrėžimas. Šio etapo pagrindinis tikslas sudaryti planą, kuriame numatoma kada ir koks tyrimo etapas bus atliktas. Pasirenkamas tyrimo metodas, kuris šiuo atveju yra specialios anketos. Šiuo pagrindu suformuluota empirinio tyrimo problema.

2 etapas. Atliekamo tyrimo tikslas – įvertinti krizių prevenciją ir intervenciją vaikų globos namuose, ir jos optimizavimo galimybes. Tyrimui atlikti buvo naudojami šie metodai:

- Lietuvos bei užsienio mokslininkų tyrimų, tinkančių magistrinio darbo temai, analitinė apžvalga;

- Empiriniu tyrimu gautos medžiagos analizė. Ši medžiaga padėjo nustatyti pagrindines tyrimo gaires, bei sudaryti anketas;

- Bendrauta ir su pačiais vaikų globos namų ugdytiniais, tai padėjo susidaryti išpūdį apie elgesio krizes, bei prevenciją ir intervenciją.

3 etapas. Duomenų rinkimas ir jų analizė. Svarbiausias informacijos gavimo metodas pirminiam tyrimui yra apklausa, jos metu vartotojai tiesiogiai ar netiesiogiai gali išsakyti savo nuomonę apie išskylančias problemas.

Surinkti duomenys turi būti redaguojami. Reikia išsamiai patikrinti ar respondentai atsakė į visus anketos klausimus. Tik patikrinus pateiktų atsakymų variantus, galima apskaičiuoti ir analizuoti anketoje pateiktą informaciją. Duomenys buvo apdorojami Excel ir Word programomis. Vaikų elgesio krizių paplitimo ir prevencijai išsiaiškinti buvo sukurtos 2 anketos (žr. 1, 2 priedus), skirtos vaikų globos namuose gyvenantiems vaikams, bei ten dirbantiems darbuotojams.

4 etapas. Išvadų darymas ir ataskaitos rengimas. Šiame etape buvo daromos išvados ir rašoma ataskaita, kurioje stengiamasi atsakyti į išsikeltus klausimus. Tai labai svarbus tyrimo metodas, nes jei norima, kad išvados ir rekomendacijos būtų naudojamos, privaloma pateikti teisingus, patikimus ir surinktais duomenimis patvirtintus rezultatus.

Darbo naujumas/reikšmingumas: šioje dalyje bus nustatytas krizių paplitimas vaikų globos namuose, bus galima naudoti efektyvias pagalbos priemones tobulinti krizių prevencijos ir intervencijos optimizavimą. Šis tyrimas yra daugkartinis, nes ateityje bus galima atlikti pakartotinai ir palyginti naujai gautus duomenis su ankstesniais ir stebėti krizių prevencijos ir intervencijos kaitą, bei jų optimizavimo galimybes.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 4 priedai. Darbe pateikiamos 2 lentelės, 23 paveikslai.

1. KRIZĖS SAMPRATA

Krizės turi labai daug apibrėžimų. Plačiaja prasme krizės skirstomos į tas, kurios susiję su gamtos reiškiniiais (uraganais, žemės drebėjimais, potvyniais) arba žmogaus veikla (smurtu, nusikalstamumu, skyrybomis, įkalinimu). Krizės žmogų dažniausiai užklumpa netikėtai (nelaimingi atsitikimai, katastrofos, savižudybės, prievartos atvejai ir pan.) Labai daug krizinių situacijų lydi netekties išgyvenimai (mirtys, savižudybės). Netenkama sveikatos, prarandama įprasta gyvenimo kokybė. Krizes išgyvena žmonės, kurie patenka į krizinius įvykius, tai yra gamtos katastrofos, transporto avarijos, karo ir teroro veiksmai, kriminaliniai nusikaltimai, gaisrai, savižudybės, prievarta, skyrybos, sunkios ligos.

Visoms krizėms būdingi keli bruožai. Jos dažniausiai būna nepageidaujamos ir susiję su stresu, daro neigiamą įtaką aplinkai, žmonėms bei jų sukurtoms vertybėms, užtrunka kažkiek laiko, turi palankią ar nepalankią baigtį. Vieną vertus, krizės gali būti politinės, ekonominės, finansinės, gamtinės ir paliesti ištisas tautas arba didelę visuomenės dalį, kitą vertus jos pasireiškia kaip socialinio, medicininio ar psichologinio pobūdžio ir įtakoja mažesnes žmonių grupes, šeimas bei atskirus individus. Visais šiais atvejais labai svarbu, kad žmogui būtų prieinama parama – žmogiškoji, specialistų, krizių įveikimo darbuotojų. Svarbu, kad žmogus esantis krizėje sulauktų atjautos, psichologinės paramos, specialistų pagalbos.

Žodis krizė yra plačiai vartojamas įvairiomis reikšmėmis, kurias vienija bendras pasikeitimo fenomenas : krizė – tai netikėtos ir sunkios gyvenimo permainos, lūžio sąlygota būseną, kurią lydi didelis nerimas, įtampa, grėsmė, nesaugumas, pavojus, pasimetimas ir kiti panašūs išgyvenimai (O. K. Polukardienė, 2003). Literatūroje dažniausia sutinkami tokie krizių apibrėžimai: nestabili situacija, kuri sukelia ypatingą grėsmę ir pavojų; staigus pasikeitimas ligos eigoje, nulemiantis sveikatos pagerėjimą arba pablogėjimą; stresinis įvykis arba pasikeitimas asmeniniame gyvenime, viršijantis individo adaptacines galias.

„Krizės terminas plačiai naudojamas medicinoje dar nuo Hipokrato laikų. Jis reiškė ligos kulminaciją: kai ligos simptomai sustiprėja, o po to įvyksta persilaužimas, temperatūra krenta, būklė arba gerėja, arba pablogėja,, (T. Liobikienė, 2006, p.10). Žodis krizė kilęs iš graikų kalbos „krisis“, „krinein“ ir reiškia „atskirti“, arba „nuspręsti“. Pagal R. Kočiūną (1998) žodis „krizė“ kiniškai reiškia dingstį ir pavojų.

„Pasak B. Gillilando ir R. Jameso (2001), kiekviena krizė savyje talpina pavojų individo egzistencijai ir galimybę sustiprėti, įgauti patyrimo, dvasiškai augti. Individai į krizines situacijas reaguoja skirtingai. Reakcija priklauso nuo asmenybės psichologinės, dvasinės brandos, socialinės, kultūrinės aplinkos, religinių įsitikinimų, pagalbos resursų aplinkoje“ (T. Liobikienė, 2006, p. 12.) Suaugęs žmogus įveikęs krizę geba savo patirtimi pasidalinti su kitais, esančiais

panašioje situacijoje. Jei krizė būna per sunki ji užtrunka, patyrimas būna skausmingas ir dažnai individai palūžta nuo sunkumų.

Pasak, T. Liobikienės, kuo daugiau žmonių, institucijų, bendruomenių padeda esantiems krizinėje situacijoje, tuo geresnių rezultatų galima tikėtis. Universalus krizės požymiai yra chaosas, dezorganizacija, pusiausvyros tarp individo ir aplinkos sutrikimas, pykčio, baimės, beviltiškumo ir bejėgiškumo jausmai.

1.1. Krizių rūšys

1.1.1. Emocinė prievarta

Psichologinė, emocinė prievarta – dažnas ar nuolatinis vaiko žeminimas, jo ignoravimas, kuris gali sutrukdyti vaiko elgesį ir jo psichikos raidą. Visų rūšių vaiko skriaudimas kartu yra ir jo emocinis traumavimas; tai visa reikia turėti galvoje, nežiūrint, ar psichologinis smurtas yra pagrindinė, ar kitų smurto rūšių sukelta vaiko žalojimo forma. Įžeidžiančiais žodžiais, pastabomis, grasinimais, draudimais, gąsdinimais siekiama asmenį įskaudinti, įbauginti, priversti suvokti priklausomybę nuo skriaudėjo. Ši prievarta yra lydima pasityčiojimo, žodinės agresijos, žeminimo, gąsdinimo, vertimo jaustis kaltam, nuolatinės blogos savijautos sukėlimo, parodymo, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas.

Suaugusiųjų naudojama emocinė prievarta vaikų atžvilgiu:

Atmetimas - pasak G.Haim (1999), tėvai, kurie neužmezgė ryšio su vaiku, dažnai savo elgesiu išreiškia vaiko atstūmimą. Jie vaikui įvairiausiais būdais parodo, kad jis yra nepageidaujamas. Tai gali būti vaiko varymas nuo savęs, žeminimas, pravardžiavimas ar pasakymas, kad jis yra nieko vertas. Tokie tėvai gali net nesikalbėti su augančiu vaiku. Vaikas gali būti atpirkimo ožiu, kaltinamas dėl visų šeimos problemų.

Ignoravimas - pasak G.Haim (1999), suaugę žmonės, kurių emociniai poreikiai kažkada buvo nepatenkinti, dažnai nesugeba patenkinti savo vaikų poreikių. Jie gali neparodyti prisirišimo vaikui ar nepuoselėti jo. Tokie tėvai paprastai neišreiškia savo susidomėjimo, žavėjimosi vaiku ar net kartais jo iš vis nepastebi. Dažnai tėvai būna šalia vaiko fiziškai, tačiau emociškai yra nepasiekiami.

Terorizavimas - tėvai gali išsirinkti vieną vaiką kritikai ir baudimui. Jie gali išjuokti jį dėl visiškai normalių emocijų ir gali turėti lūkesčių, kurie nutolę nuo realių vaiko galimybių. Vaikas gali būti gąsdinamas mirtimi, sužalojimu ar atsisakymu.

Izoliavimas - tėvai gali neleisti vaikui įsitraukti į jo amžiui tinkamą veiklą su bendraamžiais, gali laikyti vaiką kambaryje, izoliuojant jį, ar gali saugoti pauglius nuo

dalyvavimo užklausinėje veikloje. Tokie tėvai gali reikalauti, kad grįžęs po pamokų vaikas būtų savo kambaryje. (A. Gučas, 1990).

Gadinimas, tvirkinimas - „tėvai leidžia vaikams naudoti narkotikus ar alkoholį, stebėti žiaurų elgesį su gyvūnais, žiūrėti pornografinę medžiagą ir suaugusiųjų seksualinius veiksmus, dalyvauti arba liudyti tokioje kriminalinėje veikloje kaip vogimas, užpuolimai, prostitucija, lošimas iš pinigų ir pan.“ (G. Matulienė, 1997, p.32).

Kitos prievartos formos paprastai yra lengvai atpažįstamos dėl aiškių požymių ar fizinės išvaizdos, tačiau emocinės prievartos atveju labai sunku diagnozuoti ar net apibrėžti. Kai kuriais atvejais, emocinę prievartą patyrę vaikai neparodys jokių prievartos ženklų. Dėl šios priežasties, emocinė prievarta yra viena sunkiausių blogo elgesio su vaikais formų, kurią sunku nustatyti ir užkirsti jai kelią. Emocinė prievarta palieka paslėptus randus, kurie praneša apie save įvairiais keliais. Nesaugumas, žema savigarba, destruktivus elgesys, pykčio protrūkiai (pvz., padeginėjimai ar žiaurumas su gyvūnais), užsisklendimas savyje, pagrindinių gebėjimų skurdi raida, alkoholio ar narkotikų vartojimas, savižudybės ir sunkumai užmezgant santykius, gali būti emocinės prievartos pasekmės. Gyvenimas ir moksliniai tyrimai rodo, kad vaikystėje patirta prievarta negatyviai įtakoja fizinę ir psichinę vaiko raidą, todėl labai svarbu apsaugoti vaikus nuo tokio juos žalojančio patyrimo.

Būtina, kad pedagogai ir tėvai žinotų svarbiausią informaciją apie vaikų patiriamą smurtą, jo rūšis, pasireiškimo būdus, priežastis, prievartautojus ir požymius, kurie gali padėti atpažinti, kad vaikas patiria skriaudą, jos pasekmes asmenybei ir pagalbos galimybes.

Vaikui, patyrus šios emocinę prievartą, atsiranda tokie požymiai:

- kalbos sutrikimai (mikčiojimas),
- psichosomatiniai skundai (galvos skausmas, pilvo skausmai, alpimai),
- nevalingas šlapinimasis ir tuštinimasis,
- nepasitikėjimas savimi, atsiribojimas,
- depresija,
- destruktivus ir autodestruktivus elgesys,
- perdėtas nuolankumas suaugusiam, pasyvumas,
- melavimas,
- ne pagal amžių suaugęs arba ne pagal amžių vaikiškas (Mokykla be prievartos, 2004).

1.1.2. Fizinė prievarta

Fizine prievarta vadiname neatsitiktinius bei sąmoningus smurtinius veiksmus vaiko atžvilgiu, kurie sukelia vaikui skausmą ar gali sukelti sveikatos ir vystymosi sutrikimų. Tai

fizinis vaiko žalojimas, taip pat ir sąmoningas nuodijimas; tokie atvejai, kai smurtininkas gerai supranta ką daro, arba, kai žinodamas apie vaiko žalojimą neužkerta tam kelio. Fizinė prievarta yra labiausiai pastebima prievartos rūšis prieš vaikus forma. Dažniausiai fizinį smurtą naudoja žemesnio išsilavinimo arba praradę darbą tėvai. Skurdas skatina tėvų agresyvumą. Fizinės prievartos prieš vaikus atvejai yra dažnesni šeimose, kuriose vartojamas alkoholis, narkotikai. Vaikui, patyrus smurtinius arba kitus neatsitiktinius veiksmus, kurie sukėlė jam skausmą ir gali sukelti sveikatos sutrikimus, konstatuojama fizinė prievarta. Ši forma pasireiškia mušimu ranka, spardymu, mušimu įvairiais daiktais, smogimu, stumdymusi, kūno sužalojimo grėsme, t.y. bet koku skausmo vaikui sukėlimu.

Fizinė prievarta lydiama tokių požymių:

- mėlynės, patinimai, pabrinkimai, gumbai;
- nudegimo žymės;
- nubrodinimai, žaizdos, lūžimai, įdrėskimai ant kūno;
- įvairaus laipsnio užgijimo žaizdos;
- atsiradęs atsargumas suaugusiųjų atžvilgiu;
- išgąstis, kai kiti vaikai verkia;
- išgąstis dėl netikėtų kito žmogaus judesių;
- agresyvumas arba atsiribojimas;
- tėvų baimė, baimė eiti namo;
- neįprasta, neatitinkanti oro sąlygų apranga (Mokykla be prievartos, 2004).

I. Lukoševičienė (1999) teigė, kad susidūrus su fizinio smurto prieš vaiką faktu, svarbu išsiaiškinti, kuo ir kaip vaikas buvo mušamas (rankomis, spardomas, stumdomas), kokios smurto žymės, žaizdos ir t.t.

J. Leliūgienė (1997) akcentuoja, kad svarbu išgirsti tam tikro įvykio versiją iš vaiko, tėvų ir kitų dalyvavusių asmenų. Taip pat būtina atkreipti dėmesį į vaiko reakciją ir tėvų ar artimųjų nusiteikimą. Beje, fizinė prievarta dažnai glaudžiai siejasi su seksualine prievarta.

1.1.3. Seksualinė prievarta

„Vaikų seksualinė prievarta (VSP) - suprantama keliomis prasmėmis. Tai seksualinis priekabiavimas. „VSP- tai ne tik tokie seksualiniai veiksmai (liečiant vaiką ar ne), kuriais patenkinamas suaugusiojo lytinis potraukis, bet ir tie, iš kurių suaugusysis gauna materialinę naudą (vaikų pornografija ir prostitucija)“ (V. Blažys, 2001, p. 10). Apie šią prievartos rūšį ypač daug rašoma, pateikiami įvairūs apibrėžimai bei aiškinimai.

Knygoje „Vaikų patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija“ (N.Grigutytė, 2004), seksualinė prievarta apibūdinama taip: VSP - tai vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurios visiškai nesuvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną. „Mokykloje be prievartos“ (2004) ši forma apibūdinama taip: „Veiksmai, vaiko jaunesnio nei 18 m. amžiaus atžvilgiu, tikslu patirti seksualinį pasitenkinimą.“ Vadinasi, tai prievartos rūšis, kai vaikas verčiamas tenkinti suaugusio žmogaus seksualinius poreikius. Suaugęs pasinaudoja vaiko meile, priklausomybe ir pasitikėjimu. Taip jis įgyvendina savo galios, valdžios poreikį, norą, kad jam būtų paklūstama. Berniukai ir mergaitės verčiami žiūrėti gašlius vaizdus ar klausytis tokio pobūdžio kalbų, bučiuotis, rodytis nuogi, stebėti nuogą prievartautoją ir jį liesti, žiūrėti pornografinius žurnalus, nuotraukas, filmus, fotografuotis pornografinėms nuotraukoms, patenkinti suaugusįjį, santykiaujant su juo įvairiais būdais. Dažniausiai seksualinės prievartos aukos yra mergaitės, tačiau ją patiria ir berniukai.

Tikslus seksualinį smurtą patyrusių vaikų skaičius ir amžius nėra žinomas, nes dauguma jų apie tai nedrįsta niekam pasakyti ir nesulaukia pagalbos. Vaiką seksualiai išnaudoti gali ne tik nepažįstami asmenys, bet žymiai didesnė tikimybė, jog jį išnaudos giminės ar pažįstami asmenys, neretai tai būna kas nors iš šeimos narių: vyresnis brolis, tėvas, patėvis, dėdė, kaimynė, auklėtoja, treneris ir t.t. Prievartautojai labai retai elgiasi spontaniškai. Dažniausiai jie ilgai planuoja ir apsvarsto visas aplinkybes, siekdami prisivilioti vaiką. Kai kada prievartautojai net specialiai ieško darbo su vaikais, kad galėtų priartėti prie potencialios aukos. Jie ne tik įdeda daug pastangų siekdami prisivilioti vaiką, bet ir stengiasi iš paskutiniųjų, kad vaikas niekam nepasakotų apie savo patirtį. Kartais neatskleista prievarta gali tęstis metų metus.

Apie vaikų patiriamą seksualinę prievartą galima sužinoti, kai vaikas pasisako spontaniškai, išsako netiesiogiai arba stebint šiuos požymius:

Fiziniai seksualinės prievartos požymiai :

1. smurto žymės ant kūno, įvairios traumos (patinimas, kraujavimas, mėlynės);
2. pasikartojantys fiziniai nusiskundimai be aiškaus somatinio pagrindo: skausmai pilvo apačioje, nuolatinis gerklės skausmas, pykinimas, vėmimas, bendras silpnumas;
3. nusiskundimai skausmu ir niežėjimu genitalijų srityje;
4. vaikščiojimo, sėdėjimo, koordinacijos sunkumai.

Psichologiniai seksualinės prievartos požymiai :

1. Baimingumas. Atsiranda įkyrios baimės, padidėja bendras dirglumas. Suintensyvėja anksčiau buvusios arba atsiranda naujos baimės - tamsos, pasilikti vienam, nepažįstamų žmonių ir pan. Atsiranda nemalonūs, dažnai pasikartojantys, nevalingi, baisūs prisiminimai apie

prievartos situaciją. Šie prisiminimai gali būti tokie intensyvūs, kad auka jaučiasi lyg išgyventų prievartos situaciją iš naujo. Mažesniems vaikams šie prisiminimai gali pasireikšti žaidimų forma - nuolat ir pasikartojančiai žaidžia prievartos situaciją.

2. Nepasitikėjimas kitais žmonėmis. Prievarta dažnai patiriama iš artimų ar bent jau pažįstamų žmonių, todėl auka pradeda jais nepasitikėti, šis nepasitikėjimas išplinta ir kitų žmonių atžvilgiu. Labiausiai nepasitikima autoritetais - policininkais, mokytojais, gydytojais ir pan. Vaikai išsako įvairių kaltinimų šiems asmenims (kad jais nesirūpina, nesupranta ir kita).

3. Nepasitikėjimas savimi. Esant ilgalaikiai prievartai, auka pradeda savęs nevertinti, laikyti blogu, nevykusi, niekam nereikalingu. Dėl to sunkiau bendrauti su kitais vaikais, dalyvauti bet kokioje veikloje. Dažnai šis savęs nevertinimas kompensuojamas agresyviu ir įžūliu elgesiu. Daugelį pasakymų tokie vaikai supranta kaip pažeminimą, pajuoką.

4. Žemas savęs vertinimas. Pablogėjusi nuotaika, depresija, nerimas ir suicidinės idėjos. Aukos atrodo liūdnesnės nei įprastai, nedalyvauja linksmuose žaidimuose, nebendrauja su bendraamžiais, didelę laiko dalį praleidžia vienos, užsidaro savyje, kalba, kad gyventi nėra prasmės, viskas atsibodo, norėtų susirgti ir numirti. Labai greitai keičiasi nuotaikos. Nejaučia jausmų, yra tuštumos pojūtis; norėdamos atgauti pojūčius, žaloja save. Šiais atvejais būna sumažėjęs ir skausmo pojūtis.

Netikėti jausmų, susijusių su konkrečiu žmogumi ar vieta, pokyčiai. Pvz., vaikas gali pradėti kartoti „*Aš nekenčiu dėdės Algio*“, nors anksčiau mielai būdavo kartu.

5. Susiaurėjęs vaiko interesų ratas. Būdinga apatija, abejingumas bet kokiai veiklai, pasyvumas.

Neretai betarpiška seksualinės prievartos pasekmė - potrauminio streso sutrikimas, kuriam būdinga įkyrūs ir pasikartojantys įvykio išgyvenimai prisiminimuose ar sapnuose, emocinis „sustingimas“, atsiskyrimas nuo kitų, traumą primenančių veiksnių ir situacijų vengimas, nerimas, baimė, gali būti mintys apie savižudybę. Ilgalaikės seksualinės prievartos pasekmės gali pasireikšti pakitusia asmenybe: asmenybe, stipriai neigiančia faktus; priklausoma, bejėgė, save nuvertinančia ar siekiančia užvaldyti, kontroliuoti.

Pastarąjį dešimtmetį, kai išsiplėtojo internetas, ypač išplito komercinis seksualinis išnaudojimas. Vis daugiau susiduriama su atvejais, kai vaikai yra įtraukiami į prostituciją, aptinkamos milžiniškos vaikų pornografijos svetainės, vaikai yra parduodami į užsienį seksualinių paslaugų teikimui.

Nesirūpinimas vaikais, jų apleidimas

Nesirūpinimu, apleistumu vadiname ilgalaikį fizinių bei psichinių vaiko poreikių nepatenkinimą, kai kyla grėsmė pilnaverčiam vaiko vystymuisi ir brendimui. Tai:

- nesirūpinama vaiko maitinimu;

- nesirūpinama vaiko apranga;
- nesirūpinama vaiko saugumu;
- nesirūpinama vaiko sveikata;
- nesirūpinama vaiko higiena;
- nesirūpinama vaiko socializacija, t. y. nesirūpinama formavimu įgūdžių, kurie reikalingi norint sėkmingai prisitaikyti visuomenėje);
- išvijimas iš namų.

Ar vaikas patyrė šią smurto formą, padės nuspręsti jai būdingi požymiai:

- Fiziniai požymiai: „įvairūs fizinio vystymosi sutrikimai (mažas ūgis, svoris), taip pat netvarkinga išvaizda (purvinas veidas ir kūnas, purvini ir netinkantys drabužiai), dantų ir burnos ertmės ligos, nuovargis ir apatija, pastovus alkis.
- Elgesio požymiai: išmaldos prašymas, vagiliavimas, alkoholio ar narkotikų vartojimas, apsunksinta dėmesio koncentracija, mieguistumas.“ (Mokykla be prievartos, 2004). Tokie vaikai ilgai pasilieka mokykloje - anksti ateina, vėlai išeina. Tačiau dažniausiai šie vaikai nesijaučia saugūs net ir mokykloje, nes dažnai prie tokių vaikų mokykloje priekabiuojama, žinant, jog niekas jo neapgins.

1.1.4. Paauglių priekabiavimas

Priekabiavimas – „įvairus tyčinis, pasikartojantis agresyvus paauglių elgesys, nukreiptas į silpnesnį, mažesnį vaiką su tikslu sukelti jam skausmą - fizinį arba emocinį.“ (Priekabiavimas ir jo prevencija mokykloje, 2004).

Galima išskirti tiesioginį priekabiavimą - kai vaikas yra atvirai puolamas, užgauliojamas ir netiesioginį priekabiavimą - kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos (atstumiamas grupės vaikų, ignoruojamas, su juo nebendraujama).

Centriniai tyčiojimosi situacijos dalyviai yra du: priekabiuotojas, kuris pradeda tyčiotis ir aktyviai tyčiojasi, bei auka, kenčianti nuo priekabiuotojo tyčiojimosi. Aplink šiuos du priekabiavimo situacijos dalyvius išsidėsto visas spektras vaidmenų, kuriuos gali užimti kiti priekabiavimo situacijoje dalyvaujantys vaikai: šalininkas - tai priekabiavimą palaikantis vaikas, kuris priekabiuoja prie kitų, bet pirmas tyčiotis nepradedą; galimas priekabiuotojas – kuomet vaikas pritaria tyčiojimuisi, galbūt norėtų įsitraukti, tačiau atvirai to nerodo; pasyvus priekabiuotojas - pritariantis priekabiavimui, bet aktyviai nedalyvaujantis, o tik stebintis situaciją vaikas; neutralus stebėtojas - vaikas, kuris stebi situaciją ir visiškai į ją nesikiša: neprisijungia nei prie priekabiuotojo, nei prie aukos; galimas gynėjas - tai nepritariantis priekabiavimui ir galvojantis, kad aukai reikia padėti, vaikas(tačiau galimas gynėjas nesiima jokių veiksmų);

aukos gynėjas - vaikas, kuris aktyviai imasi ginti priekabiavimo auką. Pastebėta, kad berniukams dažniau yra būdingos fizinio priekabiavimo formos: stumdymas, mušimas ir t.t. Mergaitės dažniau linkusios taikyti ir dažniau kenčia nuo netiesioginio, verbalinio priekabiavimo - apkalbinėjimo, ignoravimo. Priekabiavimas gali vykti pačiose įvairiausiose vietose. Labai dažnai priekabiavimą vaikai patiria mokykloje ir greta mokyklos: pakeliui iš mokyklos, mokyklos klasėse, koridoriuose, tualetuose, valgykloje, bibliotekoje, sporto aikštelėse.

Vaikai gali įvairiausiais būdais vieni iš kitų tyčiotis, kabinėtis, skaudinti vienas kitą: prasivardžiuoti, erzintis, grasinti, muštis, spardyti, stumdyti, apkalbinėti, ignoruoti, kumščiuotis, rašinėti piktus ir bjaurius užrašus apie kitą vaiką, gadinti daiktus, atiminėti daiktus ir pinigus. 2003 m. Lietuvoje kaip ir kitose šalyse buvo tiriama, kaip dažniausiai tyčiojamosi ir kaip dažnai tai vyksta. Tyrimų rezultatai parodė, jog labiausiai naudojamos verbalinio tyčiojimosi formos: erzinimas, šaipymasis, prasivardžiovimas, apkalbinėjimas, įžeidinėjimas. Palyginant šalis procentiniu atžvilgiu Lietuva yra 27 vietoje (13,9%). (Priekabiavimas ir jo prevencija mokykloje, 2004).

Vaikai ir paaugliai, kurie priekabiauja prie kitų vaikų, dažniausiai turi savų problemų. Jie gali jaustis liūdni ir pikti, turėti problemų namuose. Bijodami, kad kažkas gali prisikabinti prie jų, jie stengiasi pirmi tai padaryti. Todėl ypač labai svarbu išsiaiškinti priežastis dėl ko vyksta priekabiavimas ar bet kuri kita prievartos ar smurto forma.

1.1.5. Savižudybės ugdymo įstaigose

Savižudybė- sudėtinga problema, kuri neturi kokios nors vienintelės priežasties ar paaiškinimo. Ją dažniausiai sukelia biologinių, genetinių, psichologinių, kultūrinių bei aplinkos veiksnių visuma. Sunku paaiškinti, kodėl vienas asmuo žudosi, o štai kitas atsidūręs panašioje ar net blogesnėje padėtyje, to nedaro. Taigi daugumos savižudybių vis dėlto galima išvengti. Lietuva pirmauja Europoje pagal savižudybių statistiką. Žmonių, savarankiškai pasirenkančių mirtį, ne tik ne mažėja – tai darosi vis jaunesni asmenys. Apklausų duomenimis net 10 procentų vaikų dažnai galvoja apie savižudybes, todėl, kad vaikai, paaugliai, jaunuoliai yra imliausi šiam savižudybių užkrėtimui(D.Gailienė,1996).

Savižudybė veikia 3 būdais:

- tai kaip pamėgdžiojimo metodas;
- savižudybė- tai išėjimas iš sunkios situacijos;
- savižudybė- problemų sprendimo būdas.

„D.P.Philips (1974) savižudybės perdavimo fenomeną pavadino Verterio efektu. Savižudybės perdavimui labiausiai imlūs įtaigai pasiduoda individai, jau turį polinkį į savižudybę, ir jiems lieka tik pakartoti kieno nors poelgį“ (D. Gailienė. 1998, p.106).

Ugdymo įstaigoje, kaip ir bet kurioje kitoje įstaigoje, įvyksta ir gali įvykti savižudybės- moksleivių, mokytojų, mokyklos administracijos atstovų. Taip atsitinka visose pasaulio ugdymo įstaigose, ir nė viena konkreči įstaiga negali būti dėl to kalta ar visiškai atsakinga. Kiekviena savižudybė- tai labai sudėtingas procesas, kuris prasideda neretai žmogaus vaikystėje ar paauglystėje ir vienos priežasties, dėl ko žmogus nusižudė- nėra.

Mokykla- tai sistema, kurią lanko itin psichiškai jautrus ir pažeidžiamo amžiaus žmonės- vaikai, paaugliai, jaunimas. Iš daugelio mokslinių apibendrinimų žinome, kad tai yra itin atviros ir imlios išorės poveikiui žmonių grupės. Todėl savižudybės faktas mokykloje vaikams ir jaunuoliams yra visuomet rizikingas faktorius, nes savižudiškas elgesys gali būti imituojamas arba tapti netinkamu modeliu savo asmeninėms problemoms spręsti. Ši rizika yra tuo aukštesnė, kuo reikšmingesnis asmuo mokykloje nusižudė: žinomas daugeliui moksleivis, mokytojas, direktorius. Kuo atsakingesnis nusižudžiusiojo socialinis vaidmuo mokykloje, tuo daugiau žmonių išgyvens šią netektį kaip sau reikšmingą. Kai nusižudo mokytojas arba administracijos atstovas- visuomet neišvengiamai didėja suaugusiojo žmogaus elgsenos pavyzdžio savo ugdytiniams poveikis, šiuo atveju, suprantama, nesektinas. Į mokyklą, kurioje įvyko mokyklos bendruomenės nario savižudybė, pirmiausia turi būti žiūrima kaip į struktūrą, kurioje atsitiko krizinis įvykis, kuris turės pasekmes.

Universalus šio krizinio įvykio poveikis: daugiau ar mažiau tam tikri į krizinius panašūs išgyvenimai bus būdingi visiems mokyklos bendruomenės nariams- visi asmenys mokykloje jaus daugiau ar mažiau išreikštą nerimą dėl to, kad nusižudė jų bendruomenės narys, visi bus vienaip ar kitaip prislėgti, kai galvos apie tai, kas atsitiko, visi jausis daugiau ar mažiau pasimetę, kaip jaučiasi visi žmonės, kai sužino, kad kažko netikėtai neteko.

Dalis ugdymo įstaigos bendruomenės narių, kurių psichikai būdingas aukštesnis pažeidžiamumas, ar kurie ir iki šio krizinio įvykio turėjo minčių ar ketinimų nusižudyti šį krizinį savižudybės atvejį priims kaip itin reikšmingą jiems asmeniškai, tai gali sukelti jų psichikos būsenos pablogėjimą, psichologinių problemų daugėjimą ir gilėjimą arba sustiprinti savižudiškas mintis ir ketinimus.

Savižudybė- tai krizinis įvykis, kuris vienaip ar kitaip paliečia visus ugdymo įstaigos bendruomenės narius. Šio giliai emociškai sukrečiančio įvykio pasekmės visuomet yra susijusios su tam tikra rizika kitų įstaigos bendruomenės narių fizine ir psichikos sveikata, todėl pagalba yra būtina. Tai numatyta ir LR Valstybinės savižudybių prevencijos projekte pristatytame LR Vyriausybės tvirtinimui š. m. rugsėjo mėnesį.

Taip pat yra svarbu, kad ugdymo įstaiga, kurioje nusižudė bendruomenės narys, iš karto sulauktų paramos iš Švietimo, Sveikatos apsaugos sistemų, bei pati pasiruoštų krizių įveikimo ir prevenciniam darbui. Krizių įveikimo darbas - tai eilė individualių ir grupinių krizių įveikimo metodų, kuriuos gali taikyti specialiai tam paruošti psichikos sveikatos specialistai.

Priemonės, kurias reikia taikyti iš karto, kai ugdymo įstaigoje įvyko savižudybė:

-skubus įstaigos administracijos ir pedagogų susirinkimas, kurio metu aptariamas veiksmų planas. Veiksmų planą vykdyti žymiai lengviau, negu imtis šio plano kūrimo įvykus savižudybei ar kitam nelaimingam dramatiškam atsitikimui.

- ugdymo įstaigos direktorius arba jį pavaduojantis asmuo skiria krizių įveikimo komandą ir jos koordinatorių. Šios komandos nariai turėtų būti pakankamai susipažinę su krizių įveikimo darbo specifika.

Krizių įveikimo darbas. Su bazinėmis krizių ir savižudybių prevencijos žiniomis pedagogai gali susipažinti per paskaitas ir seminarus, kurios veda krizių ir savižudybių darbą atliekantys specialistai. Šiuo metu Lietuvoje visiems būsimiems pedagogams tokios žinios dar nėra dėstomos. Jei ugdymo įstaigos krizių įveikimo komandos nariai specialių reikiamų žinių apie savižudybių prevenciją neturi, administracija turėtų kreiptis pagalbos į krizių įveikimo darbą atliekančius specialistus, kurių reikia ieškoti pedagoginėse psichologinėse tarnybose ir centruose, psichikos sveikatos centruose, organizacijose, kurios atlieka savižudybių ir krizių įveikimo prevenciją.

Krizių įveikimo komanda turi kuo aiškiau informuoti moksleivius apie savižudybę ugdymo įstaigoje, sumažinti moksleivių nerimą ir užkirsti kelią įvairių versijų apie savižudybes tikrinimui. Svarbu vaikams paaiškinti, kad savižudybė niekuomet nėra vienos priežasties rezultatas. Kalbant apie nusižudžiusį asmenį labai svarbu atskirti jo asmenine savybes nuo poelgio- savižudybės Kai kalbama apie asmenį- jis gali būti menamas kaip geras žmogus, pareigingas darbuotojas, bet kai kalbama apie savižudybę- dera laikytis nuostatos, kad savižudybė- tai ne išeitis sprendžiant problemas.

Tėvams, globėjams, kaip ir visos ugdymo įstaigos bendruomenės nariams, turėtų būti prieinama visa prevencinė informacija, informacija apie visa pagalbos tarnybas, bei kokių priemonių ėmėsi įstaiga, kad padėtų visiems vaikams išgyventi ištikusią juos krizę dėl savižudybės. Pasak D. Gailienės (1998), mokykloje reikia kuo mažiau kalbėti apie savižudybes, nes tai skatina jaunuolių susidomėjimą, bet reikia aiškintis savižudybės priežastis, kodėl vaikai žudosi. Reikia pirma teisingai diagnozuoti ir gydyti sutrikimus, didinančius savižudybių riziką.

Dar autorė savo knygoje „Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje“ teigia, kad žiniasklaida juo daugiau dėmesio skiria savižudybėms, juo labiau jų pagausėja. Žiniasklaidai vertėtų kalbėti ne apie pačią savižudybę, o apie tai, kaip tas žmogus pasielgė nederamai

.Žurnalistai mėgsta pasakoti žmonių asmenines istorijas, o ne priežastis mirti. Rašo, kaip nusižudo. O tai išduoda kokius vaistus galima gerti ir mirti, kaip lengviausia pasikarti, nusižudyti peiliu ir kt.

Todėl ugdymo įstaigoje, įvykus savižudybei, rekomenduotina, kad su žiniasklaida bendrautų vienas asmuo iš administracijos. Tas asmuo neprivalo ir neturėtų teikti žurnalistams įvairių versijų apie savižudybę ir jos detales. Vėliau krizių įveikimo komanda rekomenduoja ar kviečia į ugdymo įstaigą savižudybių prevencijos specialistus, kurie atlieka prevencinį darbą, konsultuoja, padeda nustatyti labiausiai emociškai paveiktus asmenis. Tada numatomos priemonės, kaip bus laikomasi įprasto darbo ritmo ugdymo įstaigoje, nes įprasto ritmo išlaikymas suteikia saugumo jausmą krizinėje situacijoje.

Lietuvoje per praeitus metus savižudybių skaičius padidėjo, daugėja moksleiviško amžiaus jaunuolių savižudybių skaičius. Kasmet nusižudo 50-60 vaikų ir paauglių nuo 10 iki 19 metų. Paaugliai galvoja apie savižudybes, kuria konkrečius savižudybių planus ir bando nusižudyti (N.Žemaitienė, 2000). Ugdymo įstaigose turi būti taikomos savižudybių prevencijos programos, kad kiekvienam Lietuvos moksleiviui būtų prieinama žmogiškoji ir psichologinė parama įvykus savižudybei. Tai turėtų būti Valstybės rūpestis, realizuojamas per švietimo, Sveikatos, Socialinės apsaugos institucijų veiklą ir kuris galiausiai būtų juntamas kiekvienoje Lietuvos ugdymo įstaigoje.

1.1.6 Vaikų narkomanijos problema

Visos valstybės, tarp jų ir Lietuva, kovoja prieš narkomaniją. Valstybinio psichikos sveikatos centro (VPSC) duomenimis, per pastaruosius kelerius metus Lietuvoje itin išaugo vartojančių narkotikus skaičius. Vis daugiau užregistruojama jaunų žmonių, turinčių šią priklausomybę. Nustatyta, kad 2003 metais moksleivių, bandžusių narkotikus, skaičius išaugo iki 15,6%, todėl ši problema tampa dar aktualesnė.

Jaunimas yra labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis, todėl narkotikų rinka siekia užtikrinti nuolatinį jų poreikį. Narkotikai įsiūlomi jauniems žmonėms; kuo daugiau jų tampa priklausomi, tuo didėja narkotikų paklausa. Narkotikų platintojai narkotikus pateikia kaip neišvengiamą sudėtinę gyvenimo dalį, skirtą atsipalaidavimui, dvasios peniui, „sąmonės gelmių pažinimui“ (O. Grimalauskienė, 2002, p.10).

„Narkomanija – psichikos liga, kuria suserga asmenys dėl piktnaudžiavimo narkotinėmis, kitomis psichiką veikiančiomis medžiagomis, pasireiškiant asmens psichinės ir fizinės priklausomybės nuo narkotikų, psichotropinių, kitų psichiką veikiančių medžiagų sindromu bei kitomis neigiamomis medicininėmis ir socialinėmis pasekmėmis“. (E. Nazelskis, 2004, p. 15).

Narkotinės medžiagos – tai cheminės medžiagos, sukeliančios centrinės nervų sistemos intoksikaciją ar panašų psichinių funkcijų pokytį.“ Narkotinės medžiagos apima plačią preparatų skalę, įskaitant narkotikus, psichotropines medžiagas, vaistus, anestetikus, lakiuosius tirpiklius, dopingines medžiagas ir priemones, alkoholį ir tabaką“ (O. Grimalauskienė, 2002, p.15). Narkotinių medžiagų sąvoka įvairiose šalyse gali skirtis, priklausomai nuo įstatymų ir profesinių tradicijų. Skiriasi ir narkotikų vartojimo būdai. Visos narkotinės medžiagos keičia ar įtakoja svarbias psichines funkcijas, pavyzdžiui, susijaudinimą, jautrumą skausmui, reakcijų stiprumą, atminties trumpalaikiškumą ir suvokimą. Vartojantysis narkotikus patiria malonumą, tačiau už jį tenka labai brangiai mokėti, dažnai visą likusį gyvenimą. Narkotikų vartojimas pavojingas tuo, jog vartotojui (priklausomai nuo vartojamos medžiagos) per ilgesnį ar trumpesnį laiką susiformuoja psichinė ir fizinė priklausomybė bei išsivysto tam tikri psichikos pakitimai. Narkomanija sukelia tiesioginę grėsmę ne tik narkotikus vartojančiam asmeniui, bet ir daugeliui kitų jį supančių žmonių, jo paties vaikams. Tokiu būdu narkomanija betarpiškai įtakoja žmonių sveikatingumą.

Kadangi narkomanas dėl savo sveikatos būklės negali dirbti, nei mokytis, jo išlaikymas taip pat gula ant visuomenės pečių. „Mokslininkai yra paskaičiavę, kad vieno narkomano išlaikymas, jo ligų diagnozavimas, gydymas kainuoja nuo 24.600 iki 241. 000 litų per metus. Šią sumą, padauginę iš gydomųjų skaičiaus gautume finansinės naštos dydį, kuri taip pat tenka mokesčių mokėtojams“ (E.Nazelskis, 2004, p. 12).

Pažymėtinas skaudžią socialinę-moralinę problemą visuomenėje atspindintis narkotikus vartojančių paauglių egzistavimas. Plintantis paauglių narkotikų vartojimas yra bene sparčiausiai auganti narkotikų rinkos dalis, peržengusi didmiesčių ribas ir vis labiau besiskverbianti į mažus miestelius. Formuojasi narkotikų vartojimo kultūra į save įtraukianti vis naujus asmenis. Narkotikus vartojančių paauglių savikontrolė yra susilpnėjusi, jie pasižymi vartotojiškomis, agresyviais, priešiško vyraujančioms moralinėms nuostatoms pobūdžio socialinėmis vertybėmis. Dažnai tokie paaugliai tampa tiek nusikaltimų aukomis, tiek ir potencialiais nusikaltėliais, narkotikų platinimo grandinės dalimi, nes jie negali gauti pakankamai legalių lėšų kvaišalų įsigijimui, o jų bendrininkavimas narkotikų versle užtikrina galimybes tenkinti savuosius kvaišinimosi poreikius (www.hrmi.lt).

Nėra paprasto ir vienprasmio atsakymo į klausimą, kodėl vaikas ar paauglys pradeda vartoti narkotikus ar alkoholį. Dažniausiai tai lemia keletas veiksnių – visuomenės, šeimos, bendraamžių – situacinė kombinacija. Gal jaunas žmogus bando išvengti streso, pabėgti nuo vienatvės, nugalėti drovumą, atrodyti suaugusiu ar patenkinti savo smalsumą. Juk paauglystė – žemo savęs vertinimo laikotarpis. Jaunas žmogus paprastai nespėja augti ir keistis taip greitai, kaip jam norėtųsi. Jis gali jaustis ne toks protingas, patrauklus, talentingas ar populiarus, kaip jo

bendraamžiai; jį gali slėgti tėvų, mokytojų ir kitų žmonių spaudimas, verčiantis siekti jo nuomone nepasiekiamų tikslų. Ir vienas būdų išspręsti kylančias problemas – mėginimas pasitelkti narkotikus ar alkoholį (www.sociumas.lt).

Todėl labai svarbu išsiaiškinti paauglių narkomanijos problemos mastą Lietuvoje, nustatyti narkotikų vartojimo priežastis, paanalizuoti šios krizės prevencijos programų efektyvumą.

Narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos ypatumai

Prevencijos programa turėtų formuoti įgūdžius, kurie padėtų vaikams ir paaugliams atsispirti narkotikams, sustiprintų asmeninį pasiryžimą nevertoti narkotikų, pagerintų bendravimą, santykius su draugais, sustiprintų savęs vertinimą ir tinkamo požiūrio į narkomaniją nuostatas.

Narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos ugdymas ugdymo įstaigose turi apimti visus 1-12 klases moksleivius. Tačiau skirtingų moksleivių amžiaus grupių ugdymas turi būti diferencijuotas pagal amžių ir lengvai kiekvienam vaikui suprantamas.

Tyrimų duomenimis vaikai anksti paragauja alkoholinių gėrimų, pabando parūkyti. Pirmą pažintis su narkotinėmis medžiagomis neretai įvyksta dar mokykliniame amžiuje. Taigi narkotinių medžiagų vartojimo prevenciją reikia pradėti jau ikimokyklinėse įstaigose.

Vaikui pradėjus lankyti ugdymo įstaigą, keičiasi gyvenimo būdas, tai jiems sukelia įvairių emocijų ir išgyvenimų. Kai kurie vaikai nelengvai adaptuojasi mokykloje. Tokie vaikai sunkiai pritampa prie bendruomenės, nenoriai bendrauja. Norėdami išsiskirti iš kitų, pasižymėti nukrypsta į neigiamą veiklą- rūko, išgeria.

Blogai besimokantiems taip pat atsiranda įtempta emocinė būseną, kuri anksčiau ar vėliau sukelia neigiamų padarinių. Pedagogas turi subtiliai padėti ir mokyti, kaip įveikti sunkumus vengiant konfliktų. Tinkamiausios prevencijos veiklos formos su vaiku- dažni, trumpi pokalbiai, panaudojant vaidinę medžiagą.

Paauglystėje vaikai jau nori būti savarankiški, nevaržomi laisvės, todėl pradeda mėgdžioti suaugusiuosius, netinkamus jų įpročius, tradicijas. Tokiems paaugliams reikalingos aktyvios ir efektyvios įvairios prevencijos priemonės. Labai svarbus individualus darbas su linkusiais svaigintis. Moksleiviai šalia mokymosi turi turėti mėgstamą užsiėmimą- sportą, meną, muziką ar kitą veiklą.

Vyresniajam mokykliniam amžiuje, kada jaunuolis jau galvoja apie ateitį, karjerą, dažniausiai turi susiformavę požiūrį ir į narkotines medžiagas ir jų vartojimą. Tik ne visada jis būna tinkamas. Tą požiūrį jau būna sunku pakeisti, reikia daug dirbti individualiai, kad narkotinių medžiagų vartojimas gali sugriauti ateities planus, karjerą.

Prevencijos programos ugdymo įstaigose apima teisingos informacijos apie narkotikus suteikimą, moksleivių ir mokytojų ryšių stiprinimą, individualumo lavinimą, tikslo siekimą, bendravimą su bendraamžiais (Narkomanija ir jos prevencija. 2001).

2. ELGESIO KRIZIŲ PREVENCIJA IR INTERVENCIJA UGDYMO ĮSTAIGOSE

2.1. Prevencija

Prevencija- šalinimas užbėgant už akių (Tarptautinių žodžių žodynas). Prevencijos tikslas - surinkti reikiamą informaciją, kuri padėtų užkirsti kelią nepageidaujamiems įvykiams ir situacijoms. J. Kanišauskienės (2005) tyrimai rodo, kad pedagogai su vaikų elgesio krizėmis susiduria kasdien ir jiems labai trūksta psichologinių žinių, nežinojimas, metodikos stoka kaip elgtis su krizėmis. Todėl pedagogai taiko pačių sukurtas prevencines strategijas.

Ugdymo įstaigose vaikų elgesio krizių prevencijos pirmiausia reikia imtis instituciniu lygmeniu, kada institucijos bendruomenės veikla orientuota į saugios vaikui aplinkos sukūrimą. Tačiau ši problema nebus išspręsta, jei nebus sukurta strategija, kaip ją spręsti individualiu lygmeniu.

Optimalus vaikų krizių prevencijos modelis turėtų apimti ugdymo institucijos bendruomenės narių veiklą: ugdymo institucijos vadovų, pedagogų, ugdytinių ir jų tėvų (globėjų), mokyklos specialistų (socialinio pedagogo, psichologo), bendruomenės socialinių partnerių. Kiekvienas bendruomenės narys ugdymo institucijoje turi savo funkcijas ir yra už kažką atsakingas. Pagrindinė šių partnerių funkcija- visapusiškas bendradarbiavimas sprendžiant krizių problemas. O kad bendradarbiavimas būtų efektyvus, svarbu derinti tėvų (globėjų), ugdymo institucijos, pedagogų, specialistų lūkesčius ir galimybes. Vieni svarbiausių veikėjų, nuo kurių didžia dalimi priklauso socialinių problemų, tarp jų ir vaikų elgesio krizės, sprendimas, yra socialiniai pedagogai (R. Braslauskienė, I. Jonutyte, 2005).

„R. Lukošūtė (2003), L. Jevaitytė (2005), atlikusios empirinius tyrimus, išskiria šias socialinio pedagogo darbo su agresyviais vaikais sėkmės priežastis:

- atviras bendravimas su vaiku;
- tiksliai surinkta informacija apie vaiką;
- priežasčių, sukėlusią vaiko agresyvų elgesį, įvardijimas;
- komandos problemai spręsti subūrimas;
- sisteminis darbas su vaiku“ (R. Braslauskienė, I. Jonutyte, 2005, p.73- 74).

Taigi socialinis pedagogas yra vaikų krizių prevencijos vykdymo koordinatorius, nuo kurio didžia dalimi priklauso problemos sprendimo efektyvumas.

„R. Žukauskienė (1999) siūlo dvi pagrindines prevencijos programas vaikų elgesiui keisti:

1. Teigiamu elgesiu siekiama neigiamą, nededant daug pastangų agresyviai elgesiui šalinti. Vaikus reikia mokyti konstruktyviai spręsti konfliktus, paskatinti kreiptis pagalbos į suaugusiuosius, mokyti suprasti, pastebėti padarinius, kuriuos sukelia netinkamas elgesys.

2. Kita strategija paremta tuo, kad stengiamasi pakeisti patį vaiko elgesį, kad provokuojantys, frustraciniai įvykiai negalėtų sukelti tokio pat stiprumo ir intensyvumo agresijos reakcijos. Taigi šia strategija vaikai išsiugdo savikontrolės įgūdžius“ (R. Braslauskienė, I. Jonutytė, 2005, p.90- 91).

Kiekviena institucija, siekianti mažinti vaikų elgesio krizes, turi sudaryti sąlygas vaikams įgyti šiuos pagrindinius socialinius įgūdžius: pozityvaus savęs vertinimo, jausmų suvokimo, savęs pažinimo, savikontrolės, geros savijautos palaikymo, streso įveikimo, bendravimo, pasipriešinimo aplinkos įtakai, dvasingos gyvensenos (Socialinių įgūdžių vadovas, 2002).

2.2. Intervencija

Intervencija – veiksmai ir priemonės, kurių būtina imtis iškilus krizei.

„R. K. Jamesas ir B. E. Gillilandas (2001) aprašo tris krizių intervencijos modelius, kurie remiasi tikromis teorijomis. Tai pusiausvyros, kognityvinis ir psichosocialinių pokyčių modelis ir eklektinė krizių intervencijos teorija“ (T. N. Liobikienė, 2006, p. 24).

Pusiausvyros modelis ypač tinka ūmioje krizės fazėje, kai individas sutrikęs nesugeba adekvačiai mąstyti ir priimti sprendimų, todėl intervencija turi būti nukreipta į pusiausvyros atstatymą.

Kognityvinis modelis – krizės išsivystymui lemiamą reikšmę turi klaidingas mąstymas apie traumuojantį įvykį, situaciją ir įvykio pasekmes. Keičiant mąstymą, galima keisti elgesį.

Psichosocialinių pokyčių modelis – individas, kaip biopsichosocialinės būtybės, vertinimas. Žmogaus elgesys, mąstymas priklauso nuo socialinės aplinkos, atliekant intervenciją, svarbu įvertinti ir įveikti psichologinius veiksnius ir aplinką. Socialiniai ryšiai, pagalba, vertybės, papročiai, tradicijos – reikšmingi faktoriai, atliekant intervenciją.

Eklektinė krizių intervencijos teorija – jos pagrindas tikslingai parinkti ir integruoti kelių teorijų elementai, kuriuos tikslingai naudojant gaunami sėkmingi rezultatai. Kiekvienas dirbdamas krizių intervencijos srityje naudojami šia teorija(T. N. Liobikienė. 2006).

Pagal Gilliland (1982) krizės intervencija susideda pirmiausia iš problemos apibūdinimo. Darbuotojas skatina klientą atsiverti, pasitikėti, taip galima lengviau suprasti kliento problemas. Antrasis krizės žingsnis – pasirūpinti kliento saugumu. Ūmios krizės atveju klientas gali kelti

grėsmę sau ir aplinkiniams. Toliau labai svarbus yra kliento palaikymas – tai toks elgesys su klientu, iš kurio jis suprastų, kad darbuotojas juo rūpinas ir nori padėti.

Krizės ištiktas žmogus dažniausiai visiškai nemato išeities iš situacijos, todėl nesugeba priimti teisingų problemos sprendimo būdų, todėl reikia klientui padėti pasirinkti tinkamas alternatyvas. Planavimas yra labai svarbi pagalbos dalis. Planuojant svarbu nustatyti su kokiais žmonėmis reikia susisiekti, kad galėtume suteikti efektyvią pagalbą, paaiškinti veikimo žingsnius, kuriuos klientas suprastų ir priimtų. Planuojama konkrečiai pasirinkta alternatyva, atsižvelgiant į kliento galimybes problemai spręsti. Jei planavimas buvo atliktas teisingai, tai sekantį žingsnį – išsipareigojimo pasiekimą bus nesunku. Išsipareigojimas turi būti priimtas garbingai, atvirai ir pasakoma, ko tikimasi pasiekti.

„Kinney 1995m. savo darbe „Smurtas darbovietėje“ pateikė rekomendacijas, kaip darbo vietą padaryti saugią ir visus apsaugoti nuo smurtinio elgesio. Jo nuomone, darbuotojai dažniausiai jaučiasi nesaugūs ir nukenčia dėl keleto faktorių“ (R. Braslauskienė, I. Jonutytė, 2005, p.74):

- nesaugi įstaiga- įstaigos yra labai atviros, kiekvienas gali patekti iš gatvės, neskiriama pakankamai lėšų apsaugos sistemai ir mokymams. Tokiu atveju kiekviena įstaiga privalo turėti nuorodas, kaip elgtis krizės atveju. Reikalinga apsaugos komanda, kuri atvyktų reikalui esant.

- darbuotojai neįvertina grėsmės, negeba numatyti elgesio krizių pasekmių. Įstaigose reikėtų organizuoti prasmingą veiklą ir užimtumą, nustatyti ribas tarp darbuotojų ir ugdytinių, suteikti informacijos apie vidaus taisykles, organizuoti darbuotojų savitarpio pagalbos grupes.

- nuslepiami incidentai, nes bijo pasekmių ar vengia triukšmo, nors krizės atveju reikia išsiaiškinti priežastis ir prevencijos galimybes. Gebėjimas pastebėti ir reaguoti į ugdytinių pyktį ir mokėjimas sumažinti įtampa- būtina sąlyga dirbant krizių intervencijos srityje.

- nepakankama įstatyminė bazė- reikia stiprinti mokymus, numatyti žalos atlyginimą. Informacijos stoka didina nežinią, pyktį ir baimę. Pateikta teisinga informacija yra efektyvi prevencijos priemonė. Pastovumas įstaigoje suteikia įstaigoje saugumo pojūtį, svarbu laikytis taisyklių. Darbuotojai turi gebėti organizuoti pagalbą, pasidalinti išgyvenimais, pasidalinti darbo patirtimi.

2.3. Intervencija ir prevencija ugdymo įstaigose, užsienio šalių patirtis.

Smurtas ir prievarta JAV mokyklose.

Ruth A. Wienclaw, Memfio universiteto psichologijos mokslo daktarė, darbe „Smurtas ir prievarta mokyklose (Crime and violence in schools, 2009) apžvelgia smurto ir prievartos intervencijos ir prevencijos įtaką JAV mokymo įstaigose.

Vaikai ir jaunimas yra veikiami įvairiausių faktorių, kurie siejami su smurtu ne tik namuose, bet ir visuomenėje. Vaikai, kurie rodo padidėjusį agresyvumą ar agresyvų elgesį potencialiai labiau rizikuoja nusikalsti, būti išmestiems iš mokyklos, tyčiotis iš kitų, tapti tėvais ne pagal amžių (ankstyva tėvystė) ar net susirgti depresija vėlesniais gyvenimo tarpsniais. Mokslinėje literatūroje įvardijamos 4 smurto stadijos:

1. frustracija – nemaloni, įtempta emocinė būseną, atsirandanti dėl tam tikro ar tik menamo negalėjimo patenkinti kokio nors poreikio, realizuoti tikslo, įveikti sunkumo;
2. gynyba;
3. agresija;
4. savikontrolė (susivaldymas arba greičiau negebėjimas susivaldyti).

Atitinkamas ankstyvas įsiterpimas į šių keturių stadijų ciklą dažnai gali padėti apsaugoti vaiką nuo agresijos augimo, tuo būdu nutraukiant ciklą ir gražinant vaiką į normalaus, priimtino pagal visuomenės nusistovėjusias normas ir sampratas, elgesio. Taip pat darbe pažymima, kad JAV yra įvairios smurto prevencijai skirtos ir daug žadančios bei pasiteisinančios programos, skatinančios mokymąsi, palaikančios tam tikrą socializaciją ir užkertančios kelią prieštaraujančiam elgesiui, kuris neretai sutinkamas mokykloje (pvz. patyčios, ignoravimas, psichologinis smurtas, spaudimas ir kt.).

Dauguma ekspertų sutinka, kad smurtas ir destruktivus elgesys, kuriuos stebime šiandien, yra priežastis to, kad paskutines kelias kartas socialinės ir ekonominės visuomenės sąlygos tik blogėjo. Alkoholis, narkotikai, sumažėjęs dėmesys vaikui šeimoje, tėvų menkas socialinis išprusimas ir pavyzdys vaikams, tai tik keletas veiksnių kurie nuolat veikdami jaunąją kartą ugdo neadekvatų požiūrį į vertybes, skatina smurtą ir prievartą. Taip pat daugelis vaikų jaučia prievartą ir diskriminaciją (turtingi-vargšai, miesto-kaimo vaikai ir panašiai) tiek mokykloje tiek namų aplinkoje (kiemas, rajonas ir pan.). Kiti veiksniai, kaip gaujos ir kitos asocialios grupės, ginklų pasiekiamumas, ankstyvas alkoholio ir narkotikų vartojimas, nekontroliuojamas internetas neslopina agresijos užuomazgų, o kaip tik skatina.

Kitos priežastys, kodėl mokykloje taip pastebimai padidėjęs smurtas ir prievarta, yra geresni komunikavimo tinklai šiandien nei vakar (ankstesniais laikais). Dabar paauglys su savo gaujos nariais gali be didesnių problemų vos per kelias valandas išplatinti internetu vaizdinę ar kitokią medžiagą apie smurtavimą ar patyčias prieš klasės draugą ar kitą asmenį ar gyvūną.

Kiti autoriai pažymi, kad patys smurtautojai siekdami paslėpti ar kompensuoti savo neturtą ar socialinę padėti neadekvatų elgesį pasirenką kaip jėgos demonstravimo priemonę. Žiniasklaida pasitarnauja platindama ir rodydama tokius smurto atvejus, bei nesąmoningai užgožia kitas, realiai egzistuojančias problemas, kaip neturtas, išsilavinimas ir panašiai.

Dar viena aktuali problema – priekabiavimas. Dažnai mokykloje ar visuomenėje į priekabiavimą žiūrima pro pirštus ir vaikų apsižodžiavimai ar pasistumdymai neretai suvokiami kaip natūralūs vaikystės ar vaiko raidos elementai. Tačiau priekabiavimas, kokia forma jis bepasireiškų, neretai padaro esminių pokyčių vaiko vystymuisi ir ilgainiui ar vėlesniais gyvenimo metais priekabiavimą patyręs vaikas gali būti mažiau savimi pasitikintis, turėti tam tikrų tabu ar baimių, kompleksų ar net esminių asmenybės sutrikimų. Taip pat priekabiavimas gali paskatinti kerštauti ir smurtauti ateityje prieš priekabiautoją ar net išprovokuoti žudynes (puikiai visiems žinomi visuomenėje plačiai nuskambėjęs ne vienas atvejis, kai iš pirmo žvilgsnio normalus vaikas iš normalios šeimos išžudo savo bendraamžius mokykloje ar universitete ir pan.).

Daugeliu atveju, agresija ir smurtas nepasireiškia be pavojaus signalų. Tėvai, ugdymo įstaigos darbuotojai ar vaiko aplinkos suaugusieji turėtų mokėti atpažinti ir laiku pastebėti tuos pavojaus signalus, kad laiku užkirstų kelią ir duotų vaikui (ar išmokintų) alternatyvą netinkamam elgesiui. Alternatyva padeda išreikšti jausmus, išspręsti konfliktą, suformuoja tinkamą socialinio elgesio modelį.

Kaip elgiasi vaikai skirtingose agresijos ar smurto stadijose? Frustracijos stadijoje vaikai tik minimaliai nukrypsta nuo „normalaus“ elgesio normų ir apie agresijos ar smurto užuomazgas rodo tokie ženklai kaip nagų kandžiojimas, grimasos, raumenų įtampa ir kt., taip pat vaikas gali skųstis įvairiais negalavimais. Šiuos požymius lengva palaikyti normalia vaiko būseną, nes tie požymiai – neryškūs. Tačiau jei tokie simptomai, požymiai pasireiškia, būtina kuo anksčiau jiems užkirsti kelią, kad frustracija neperaugtų į priešišką ar nedraugišką veiksmą. Elgesio strategija (pvz. artumo kontroliavimas, interesų skatinimas) dažnai padeda pašalinti problemą jau pirmoje frustracijos užuomazgos stadijoje.

Antrojoje stadijoje, gynyba, vaikai gali užsipulti žodžiu ar veiksniu, grasinti kitiems (geriausia gynyba-puolimas) arba susilaukti iš kitų emocinio ar fizinio išpuolio. Dažniausiai pastebimas simptomas, gynybos stadijoje, - kova dėl kova dėl įtakos (jėgos demonstravimas), neretai įtraukiant į šią kovą ir mokytojus. Būdai, padedantys pašalinti agresiją šioje stadijoje – klasės taisyklių priminimas vaikui, kasdieniniai darbai (užimtumas, rutina padeda užsimiršti), o svarbiausia neįtraukti vaiko į debatus, ginčus ir panašiai.

Agresija, trečioji stadija, kurioje vaikai gali spardyti, kandžioti, mušti kitus ar kitaip žaloti daiktus ir žmones. Šioje stadijoje svarbiausia mokinių ir mokytojo saugumas, o visos pastangos turi būti nukreiptos padėti vaikui atgauti savikontrolę, išsaugoti vaiko savigarbą.

Susivaldymas (savikontrolė) – ketvirtoji stadija. Vaikai šioje stadijoje užsisklendžia savyje, demonstruoja uždarumą, ar net atsisako pripažinti, kad smurtaujama. Įsiterpimas šioje stadijoje

ypatingai svarbus ir būtinas, siekiant nutraukti ir taip paaštrėjusią vaiko agresiją, kad ji nesukeltų kitų agresijos protrūkių ateityje.

Smurto mokykloje mažinimui JAV kuriamos įvairios programos, taikomi tokie prevencijos būdai kaip metalo detektoriai, nulinės tolerancijos politika ir sisteminės ugdymo programos. Nemaža dalis iš dabartinių pastangų mažinti smurtą orientuota į mokyklos ir tėvų bendradarbiavimą siekiant maksimalaus vaiko užimtumo. Taip pat siekiant socializuoti vaikus taip, kad pastarieji atskirtų tam tikrų socialinių grupių normalaus ir nenormalaus elgesio skirtumus, bei kultūrinius ypatumus, kad po to šią patirtį būtų galima pritaikyti patekus ar būnant tam tikroje socialinėje aplinkoje.

Kuriamos ir jau sukurtos prevencinės programos rodo gana neblogus rezultatus, mažinant smurtą mokyklose ir skatinant mokymąsi, tam tikrą socializavimąsi, bei priešpastatant gyvenimiškas situacijas, kurios gali atsikartoti ar įvykti mokykloje ar kitoje realioje aplinkoje.

3. KRIZIŲ PREVENCIJOS IR INTERVENCIJOS VAIKŲ GLOBOS NAMUOSE OPTIMIZAVIMAS: TYRIMAS

Vaikų globos namai, kaip ir kitos ugdymo įstaigos, susiduria su vaikų elgesio krizėmis. Šioje įstaigoje 90-95% gyvenančių vaikų priklauso rizikos grupei. Jiems būdingas polinkis svaigintis, priešiškumas, pyktis, skurdus dvasinis pasaulis, interesų siaurumas, mokymosi motyvacijos praradimas, sunkumai mokykloje, elgesio problemos. Kad šie vaikai lengviau integruotus į visuomenę, globos namų darbuotojai ir pedagogai turi imtis prevencinių ir intervencinių priemonių elgesio krizėms mažinti ir gerinti jų gyvenimo kokybę.

Į vaikų globos namų auklėtinius yra susiformavę neigiamos visuomenės nuostatos, todėl ne visada šie vaikai kalba apie savo problemas, poreikius. Yra žinoma, kad krizės kyla dėl biologinių, psichologinių, socialinių priežasčių, todėl vaikų globos namų darbuotojai ir pedagogai yra pagrindiniai specialistai žinantys, kaip padėti šiems vaikams spręsti problemas ir teikti jiems efektyvias prevencines, bei pagalbos priemones. Žinodami šių priemonių efektyvumą gali optimizuoti padėti vaikų globos namuose, kovojant su krizėmis.

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Tyrimo tikslas – ištirti ir įvertinti vaikų elgesio krizių paplitimą, bei prevenciją ir intervenciją vaikų globos namuose.

Tyrimo metodika:

- Lietuvos bei užsienio mokslininkų tyrimų, tinkančių magistrinio darbo temai, analitinė apžvalga padėjo suvokti, kokios pagrindinės vaikų elgesio krizės yra paplitę vaikų tarpe ugdymo įstaigose, kaip šias krizes būtų galima šalinti taikant prevenciją ir intervenciją.

- Empiriniu tyrimu gautos medžiagos analizė. Ši medžiaga padėjo nustatyti pagrindines tyrimo gaires, bei sudaryti anketas. Pirmiausia buvo sudaryta anketa vaikų globos namų ugdytiniams, norint išsiaiškinti, kokios krizės yra paplitę šioje įstaigoje. Išsiaiškinus Lietuvos bei užsienio literatūroje, kokios krizės yra paplitę vaikų tarpe, buvo laikomasi tokios anketos struktūros ar vaikai globos namuose susiduria su: emocine prievarta, savižudybėmis, seksualine prievarta, fiziniu smurtu, narkotinėmis medžiagomis ar jaučiasi saugūs šioje įstaigoje (žr. 1 priedas).

Kita anketa sudaryta vaikų globos namų darbuotojams norint išsiaiškinti ar yra taikoma prevencija ir intervencija šioje įstaigoje. Šios anketos struktūrą sudaro tokios dalys: ar taikoma

prevencija ir intervencija globos namuose, priežastys dėl ko kyla vaikų krizės ir kokios prevencinės priemonės yra efektyvios (žr. 2 priedas).

- Bendrauta ir su pačiais vaikų globos namų ugdytiniais, tai padėjo susidaryti įspūdį apie vaikų elgesio krizes, bei prevencinę pagalbą.

Tyrimo imtis.

Svarbiausias informacijos gavimo metodas pirminiame tyrime yra apklausa, jos metu vartotojai tiesiogiai ar netiesiogiai gali išsakyti savo nuomonę apie išskylančias problemas. Surinkti duomenys turi būti redaguojami. Reikia išsamiai patikrinti ar respondentai atsakė į visus anketos klausimus. Tik patikrinus pateiktų atsakymų variantus galima skaičiuoti ir analizuoti anketoje pateiktą informaciją.

Tyrimo dalyvavo dveji Panevėžio apskrities vaikų globos namai (dėl konfidencialių priežasčių prašoma neįvardinti šių įstaigų pavadinimų).

Iš viso buvo išdalinta 120 anketų, iš jų pilnai užpildyta 112: 67 vaikų ir 45 darbuotojų. Tyrimo dalyvavo mokyklinio amžiaus 1-12 klasių vaikai, gyvenantys vaikų globos namuose. Apklaustųjų vaikų amžius- nuo 6 iki 19 metų (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Vaikų pasiskirstymas pagal amžių

Amžius	Vaikai		Amžius	Vaikai	
	N	%		N	%
6 m.	3	4,5	13 m.	4	6
7 m.	4	6	14 m.	7	10,4
8 m.	8	11,9	15 m.	3	4,5
9 m.	5	7,5	16 m.	4	6
10 m.	7	10,4	17 m.	8	11,9
11 m.	3	4,5	18 m.	5	7,5
12 m.	6	8,9	Iš viso:	67	100

Vaikų globos namų dirbančių darbuotojų ir pedagogų anketas užpildė 45 darbuotojai. Vaikų globos namuose dirba keli pedagogai, dauguma yra kitų pareigybių darbuotojai: socialiniai darbuotojai, socialinių darbuotojų padėjėjai, socialiniai darbuotojai naktį, bendrosios praktikos slaugytojai, pavaduotojai ūkio ir papildomo ugdymo reikalams, direktoriai. Paprastumo dėlei visi užpildę pedagogai ir darbuotojai anketas toliau bus vadinami vaikų globos namų darbuotojais (žr. 2 lentelė). Duomenys buvo apdorojami Microsoft Excel programa.

Darbuotojų pasiskirstymas pagal amžių, lytį, išsilavinimą, specialybę ir darbo stažą

	Darbuotojai			Darbuotojai	
Amžiaus grupė	N	%	Pagal lytį	N	%
20-30 m.	4	8,9	Vyrai	8	17,8
31-40 m.	8	17,8	Moterys	37	82,2
41-50 m.	9	20			
51-60 m.	21	46,7			
61-70 m.	3	6,6			
	Darbuotojai			Darbuotojai	
Išsilavinimas	N	%	Pagal specialybę	N	%
Vidurinis	5	11,1	Pedagogai	9	20
Spec. vidurinis	23	51,1	Soc. darbuotojai	12	26,7
Aukštesnysis	6	13,3	Kitos paskirties	24	53,3
Aukštasis	11	24,4			
	Darbuotojai			Darbuotojai	
Darbo stažas	N	%		N	%
Vaikų globos namuose					
1-5 m.	10	22,2			
6-10 m.	11	24,4			
11-15 m.	24	53,3			
16-20 m.	0	0			

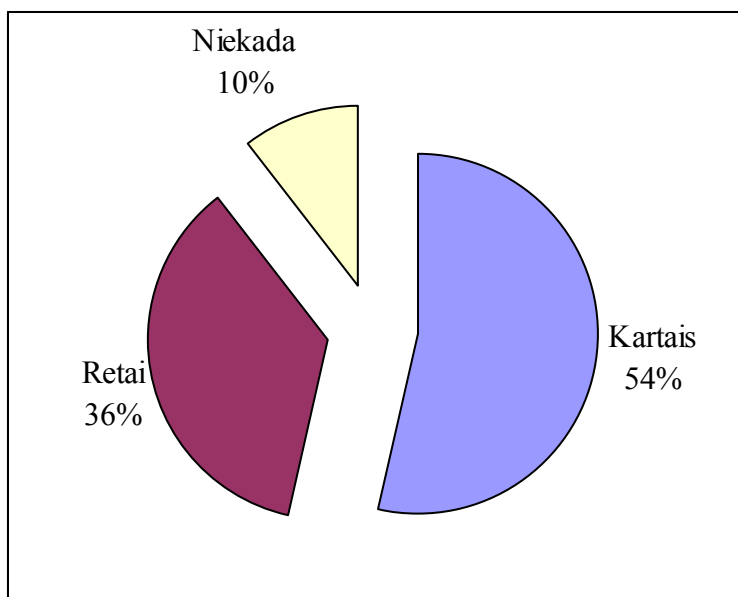
3.2. Vaikų elgesio krizių formos ir paplitimas vaikų globos namuose

Šiame skyriuje pateikiami duomenys, kokios vaikų elgesio krizės dominuoja vaikų globos namuose pačių vaikų tarpe. Atskirai pateikiami emocinio, fizinio, seksualinio smurto, savižudybių, narkotinių medžiagų vartojimo dažniai. Vaikai vertino elgesio krizių dažnumą, pasirinkdami tarp kartais, retai, niekada.

Iš visų ištirtų prievartos prieš vaikus formų emocinė prievarta yra sunkiausiai atpažįstama ir įvardijama. Sunku yra apibrėžti patį reiškinį, nustatyti jo priežastis ir pasekmes, o dar sunkiau priversti atsakyti kaltininkus. Emocinė prievarta yra netiesioginė patyčių forma, tai elgesys kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos. Vaikas yra atstumiamas nuo grupės, ignoruojamas, jis jaučiasi vienišas, nemylimas, liūdnas, iš jo tyčiojasi, jį žemina, pravardžiuoja, jam grasina.

Vaikų globos ugdytiniai iki atvykstant į globos namus savo šeimose yra patyrę emocinę prievartą, nes emocinė prievarta yra apibrėžiama kaip „tėvų arba globėjų aplaidumas“, kuris galėjo sukelti sunkius elgesio, emocinius ar psichinius sutrikimus, o tai gali tapti didžiausia grėsme sveikos asmenybės augimui. Todėl vaikui atvykusiam į globos namus svarbu, kad jis

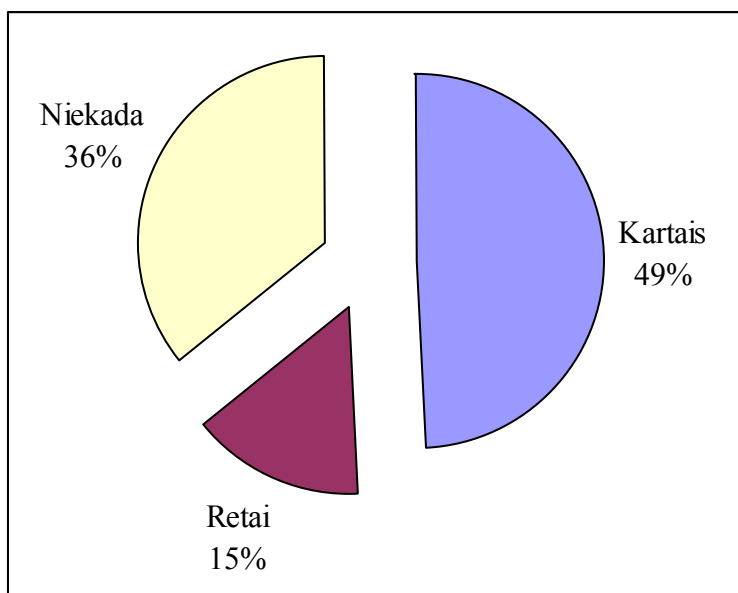
jaustūsi mylimas saugus, jam reikia padėti adaptuotis naujoje aplinkoje, nes ši adaptacija yra sunkiai įveikiama. Bet iš anketų matyti, kad ten gyvenantys vaikai jaučiasi vieniši, liūdni, nemylimi, išsiblaškę. Taip kartais jaučiasi 54% respondentų, 36% retai, ir tik 10% niekada (žr. pav.1).



1 pav. **Jaučiuos išsiblaškęs(-iusi), nesusikaupęs(-usi), vienišas(-a) nemylimas ar liūdnas(-a)**

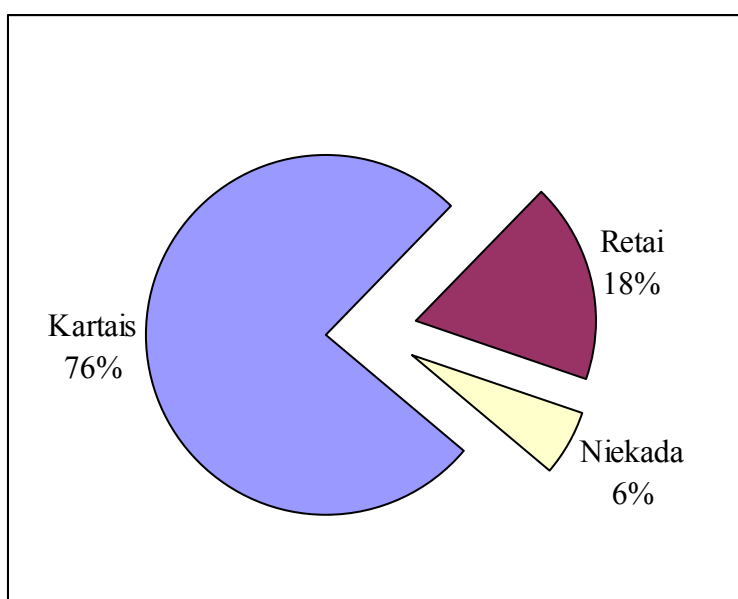
Globos namuose kiekvienas vaikas turi ir pats kovoti už save, už savo būvį ir vietą, kiekvienas vaikas kovoja savaip- vieni nuoširdumu, o kiti grasinimais, emociniu spaudimu stengiasi užimti lyderio pozicijas. Tam daro ir įtakos išsiskiriantis vaiko elgesys, fizinė išvaizda- tiesiog tai matomi dalykai, kuriuos prievartautojas pastebi ir pagal juos pasirenka auką. Ir jei vaikas nesugeba laiku pastovėti ir apsiginti savęs ar užimti lyderio pozicijų vėliau prieš jį yra naudojama emocinė prievarta. Todėl 54% respondentų kartais, 24% retai, 22% niekada nesusiduria su emocine prievarta globos namuose.

Emocinę prievartą dažniausiai patiria vaikas, kuris bijo, yra jautrus, nelabai savarankiškas, turi sunkumų apginti ir įtvirtinti save, dažnai sutrinka ir būna baikštus. Vaikas nemėgsta imtis smurto, kad apsigintų. Tokie vaikai yra greitai pastebimi, todėl smurtautojas jį siekia paversti patyčių ar užgauliojimų taikiniu, džiaugiasi matydamas, kaip jis kenčia. 49% respondentų patiria patyčias, 15% retai, 36% niekada nepatiria(žr. pav. 2).



2 pav. Tenka patirti patyčias, žeminimus, reketą grasinimus

Patyčių situacijoje yra daugiau nei du dalyviai, tai ne tik skriaudėjas ir auka, bet gali dar būti ir stebėtojų. Stebėtojai padaro patyčių ir žeminimų situaciją skaudesnę aukai, nes tai mato ir kiti vaikai. Tuo tarpu skriaudėjui stebėtojai taip pat yra svarbūs, nes jis demonstruoja savo jėgą. Dažnai skriaudėjai nepripažįsta savo kaltės, randa savo veiksams įvairių pasiteisinimų, yra menkai jautrūs kitų jausmams, jis elgiasi kaip nori, kaltina kitus, kad jie yra blogi, jiems grasina. Vaikai stebėtojai tam tikra prasme pritaria patyčioms, jiems palengvėja, kad patyčių objektu tampa kas nors kitas, taip pat jie nedrįsta apie tai kalbėti, nes patys jaučiasi kaip žemintojai. Globos namų 76% vaikų teigia, kad jiems kartais tenka matyti žeminimus, grasinimus, patyčias, 18% tai mato retai, ir tik 6% to nemato niekada (žr. pav.3).



3 pav. Teko matyti patyčias, žeminimus, reketą, pravardžiavimus, grasinimus prieš kitus vaikus

Patyčių situacijoje vaikai gali užimti skirtingus vaidmenis, ir šie vaidmenys gali keistis. Vienoje situacijoje vaikas buvęs skriaudėju, kitoje gali tapti šalininku arba net auka. Galimas ir toks variantas, kad ir auka gali tapti skriaudėju. Kartais vaikai įsitraukia į skriaudėjų vaidmenį, nors jiems ir nepatinka patyčios, bet tikisi, kad tyčiodamiesi patys išvengs patyčių. Asmuo, kuris tyčiojasi irgi yra auka, gali būti taip, kad jis yra anksčiau patyręs patyčias ir nemoka kitaip bendrauti. Todėl 41% respondentų kartais, 19% retai ir 40% niekada nėra naudoję emocinės prievartos prieš kitus vaikus.

Daug vaikų, kurie patiria emocinę prievartą niekada nesulaukia pagalbos, todėl, kad savo bėdas išgyvena vieni, o tai trukdo pamatyti jų išgyvenimus ir kančią. Patyčios, žeminimai, pravardžiavimai, grasinimai gali mažėti tik tuomet, kuomet yra galinčių ir norinčių padėti, ir drįstančių tai sustabdyti. Įstaigoje, kurioje vyksta emocinė prievarta sumažina galimybes susirasti draugų, linksmų ir saugiai jaustis, menkėja ugdymo pasiekimai, sugebėjimai. Emocinės prievartos objektas rizikuoja gyvenime turėti nerimo problemų, patirti depresiją. O skriaudėjai būna dažnai socialiai atstumti, jiems belieka bendrauti su asocialiais bendraamžiais, taip pradedama piktnaudžiauti žalingais įpročiais, tampama teisinių institucijų globotiniiais, būna vieniši.

Savižudybė- viena dažniausių vaikų ir paauglių mirties priežastis. Vaikas to imasi negalėdamas išspręsti pats problemų, nes menkas gyvenimiškas patyrimas ir problemų sprendimo įgūdžių stoka apriboja jo pasirinkimą, kiekvienas bandymas ką nors daryti sukelia vis naujas problemas, tuo pačiu nepasitikėjimą, bejėgiškumą ir beviltiškumo jausmą. Savižudybė įvyksta, kai psichologinis skausmas laikomas nebepakeliamu ir tada aktyviai siekiama mirties, kad pagaliau nutrūktų šis skausmo srautas.

Ryškiai besikeičiantis vaiko elgesys, irzlumas, miego ir valgyimo sutrikimai, besikeičiantis socialinis elgesys- šie požymiai būdingi vaikų ir paauglių savižudybės krizei, tačiau į šį besikeičiantį elgesį atkreipiamas dėmesys tik tada, kai vaikai pradeda kalbėti, kad jis pavargo, kad jam sunku ir nebenori gyventi. Respondentai teigia, kad tenka girdėti vaikus kalbant apie savižudybes, 28% tai girdi kartais, 72% to negirdėjo niekada.

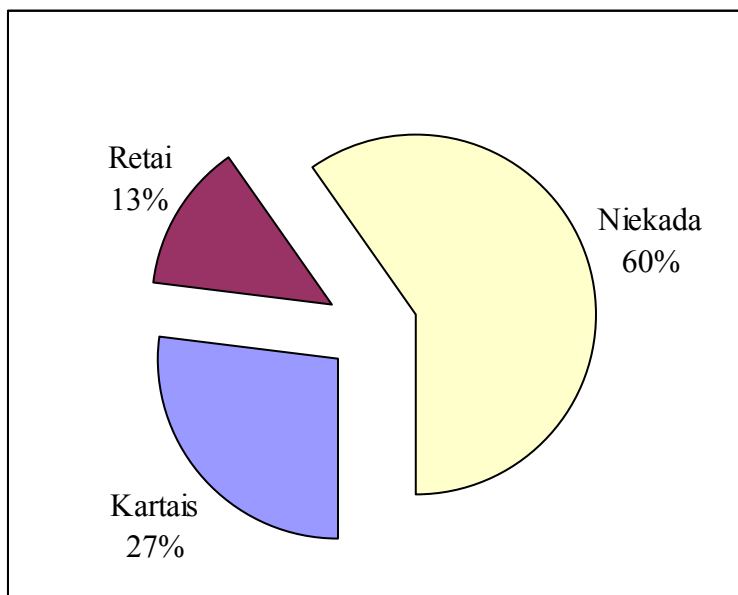
Vaikų ir paauglių savižudybės priežastys labai įvairios. Tai gali būti problemos mokykloje, bendravimo ar mokymosi sunkumai, prievarta ar smurtas, stresas, netektys, problemos šeimoje, tai gali būti susiję ir su žalingų įpročių vartojimu. Kokios bebūtų šios priežastys, 42% globos namų vaikų teigia retai pagalvoję apie savižudybę, o 58% niekada prieš save nepakeltų rankos.

Teigiama, kad savižudybes pirmiausia nulemia socialinės priežastys, kada suyra socialiniai ir emociniai ryšiai su kitais bendraamžiais ar suaugusiais. Globos namuose gyvenančių vaikų yra silpna socialinė integracija, tai yra įsitraukimas į visuomenę, o didžiausias savižudybės pavojus

kyla, kai vaikas nesijaučia vertingas ir reikalingas. 22% respondentų retai, bet tenka matyti, kaip jų bendraamžiai ryžtasi savižudybei, 78% respondentų to nėra matę.

Didesnę kai kurių asmenų savižudybės riziką lemia ir asmenybės brandumo laipsnis, asmens socialinė bei šeimyninė situacija. Savižudybės riziką labai padidina sukrėtimai šeimoje: mirtis, skyrybos, konfliktai, artimųjų netektis. 59% respondentų teigia, kad jie kartais išgyvena netekties jausmą, 19% tai patiria retai, 22% niekada.

Savižudybė veikia trim būdais: tai kaip pamėgdžiojimo metodas, išėjimas iš sunkios situacijos ir problemų sprendimo būdas. Kai iš tikrųjų yra trokštama mirties, savižudybė yra kruopščiai planuojama, nepavykus nusižudyti vėl mėginama. Kitu atveju, savižudybė būna tarsi pagalbos šauksmas, bėgimas nuo sunkios padėties ir noras atkreipti dėmesį į save. Vaikai ir paaugliai dažnai manipuliuoja savižudybe, norėdami pasiekti savo tikslus. Nors 27% respondentų kartais, 13% retai mano, kad savižudybė tai priimtinas problemų sprendimo būdas, išėjimas iš sunkios situacijos, o 60% su tuo nesutinka (žr. pav. 4).



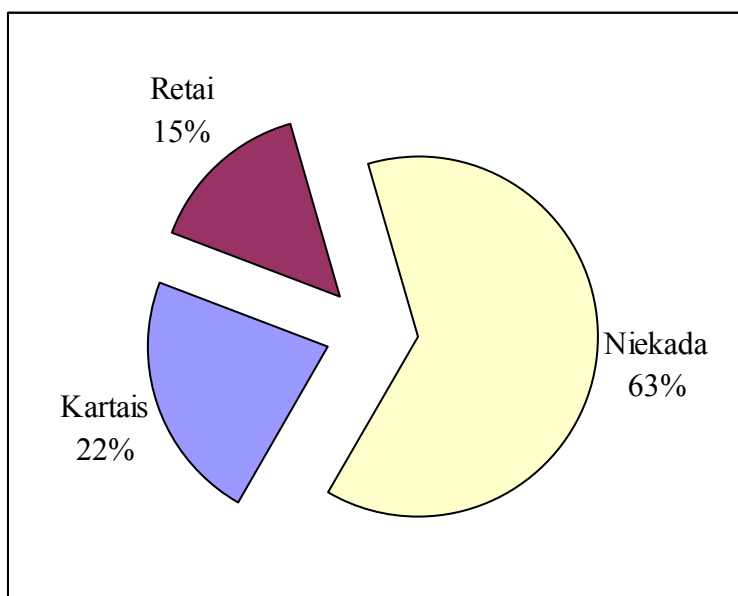
4 pav. **Mano, kad savižudybė, tai priimtinas problemos sprendimo būdas, išėjimas iš sunkios situacijos**

Norint išvengti savižudybių krizės globos namuose pirmiausia reikėtų stiprinti vaikų atsparumą sunkumams, mokyti ir analizuoti kartu su vaikais sudėtingas problemas, lavinti bendravimo įgūdžius, gerinti tarpusavio santykius. Būtina, kalbant apie savižudybes, aptarti, kaip žmogus gali pasielgti, kai jam labai sunku, kaip įveikti kylančius sunkumus, kodėl savižudybė nėra konstruktyvi išėjimas, kur galima gauti reikiamą pagalbą.

Seksualinė prievarta, vaikų išnaudojimas- opi visuomenės problema, nors tai kaskart vis plačiau kalbama, tačiau tiek teisiškai, tiek socialiai yra sunku apginti vaiką ir padėti jam išgyventi šią krizę.

Teigiama, kad vaikų seksualinis išnaudojimas egzistuoja nepriklausomai nuo socialinės aplinkos. Psichologinėje literatūroje nurodomi seksualinės prievartos rizikos faktoriai priklausantys nuo šeimos: jo socialinio statuso, ar yra patėvis, tėvų seksualinio išsilavinimo, vaikų emocinio apleistumo. Dėl šeimoje susidariusios kritinės situacijos, vaikas dažniausiai Vaikų teisių apsaugos tarnybos, siunčiamas į globos namus. Nors tyrimai neparodo, kad vaikams būtų skirta globa dėl seksualinės prievartos šeimoje, tačiau kai kurie globojami vaikai buvo seksualiai išnaudojami artimųjų ar nepažįstamų.

Rizikos grupės vaikai dažnai nelanko mokyklos, vaikatauja, yra linkę bendrauti su nepažįstamais žmonėmis, pasiduoda įkalbami lengvu uždarbiu. Gyvenant globos namuose ši rizika padidėja, nes vaikų tvirkintojai ieško aukų aplink globos institucijas, asocialiose šeimose. 22% respondentų teigia kartais, 15% retai girdintys globos namuose kalbant apie seksualinę prievartą, 63% niekada apie tai negirdėjo (žr. pav. 5).



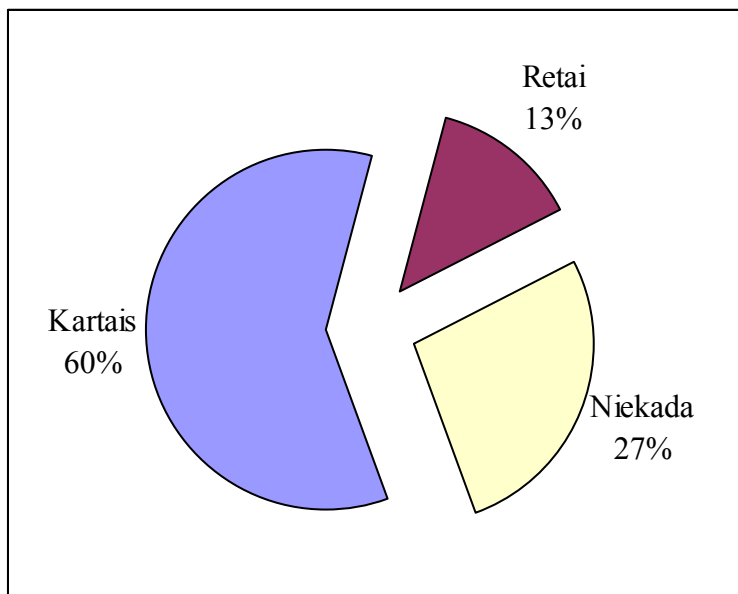
5 pav. Yra girdėjęs (-usi) ugdymo įstaigoje vaikus kalbant apie seksualinę prievartą

Vaikas apie patirtą seksualinę prievartą pritaria auklėtojui ar kitam globos namų darbuotojui kuriuo pasitiki. Bet dažniausiai, jei jis buvo prievartaujamas, tai labiau linkęs nutylėti, kad apie tai niekas nesužinotų. Todėl tik 4% respondentų teigia kartais, 3% retai patiria seksualinę prievartą, 93% niekada nepatyrė.

Vaikai apie patirtą prievartą linkę kalbėtis su savo bendraamžiais, pasidalina tarpusavyje patirtimi, išklauso vienas kitą. Jiems svarbiau, kad draugų dėmesys nenukryptų į juos kaip į prievartos aukas, nes bendraamžiai linkę smerkti, žeminti, užgaulioti. 3% respondentų teigimu kartais tenka matyti naudojamą seksualinę prievartą prieš kitus vaikus, 4% tą mato retai, 93% niekada.

Seksualinės prievartos aukos, turi rizikos faktorių, kad įvykdys seksualinį nusikaltimą ateityje. Be to, reikia paminėti, kad seksualinė prievarta žaloja aukų tolesnį vystymąsi. 6% respondentų teigia, kad retai prieš kitus naudoja seksualinę prievartą, o 94% to nedaro niekada.

Patyrusiam seksualinę prievartą vaikui būtina suteikti visavertę pagalbą. Pagalbą turi teikti institucijoje dirbantys specialistai- psichologai, socialiniai pedagogai, reikia numatyti, kad prievarta nepasikartotų. Vaikai patys turi kreiptis pagalbos, nenuslėpti prievartos atvejų. 60% respondentų kartais prašytų pagalbos, 13% retai, 27% niekada neprašytų pagalbos (žr. pav. 6).

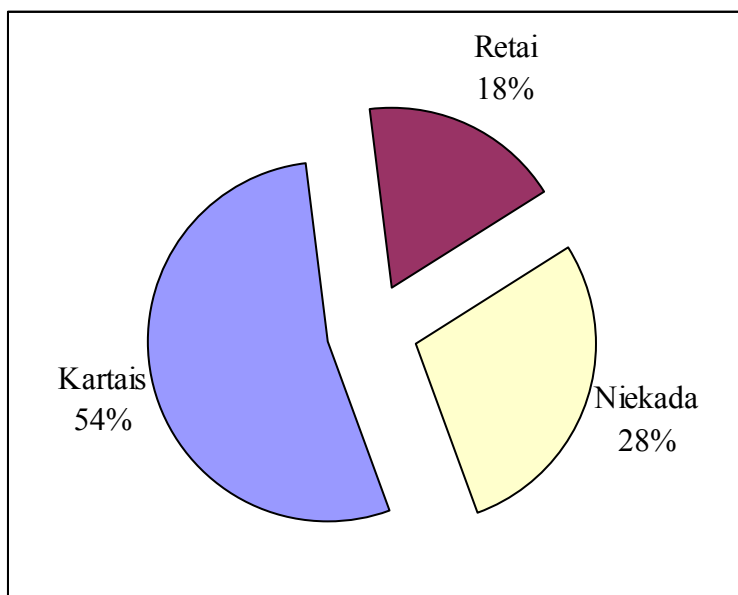


6 pav. Kreiptūsi pagalbos patyręs (-usi) seksualinę prievartą

Pagalba prievartą patyrusiems vaikams reikalinga tam, kad jie neprisiimtų kaltės sau, nes kaltas yra prievartautojas. Tokiam vaikui reikia padėti atgauti pasitikėjimą, savigarbą, išmokyti formuoti tinkamus santykius. Daug vaikų kentusių prievartą gali tapti kitų vaikų prievartautojais, todėl svarbu padėti vaikams ir juos apsaugoti, įtvirtinti žinias ir įgūdžius, kurie padėtų apsisaugoti.

Fizinis smurtas yra viena iš prievartos rūšių. Fizinis smurtas prieš vaikus vertinamas įvairiai: dažniausiai jis smerkiamas, tačiau kartais ignoruojamas ar net pateisinamas. Šalia fizinio smurto daugelis autorių mini ir fizinių bausmių sąvoką, suaugusieji dažnai pasirenka fizines bausmes, nes jos atrodo efektyvios. Globos namuose vaikui atsiranda daugiau galimybių rodyti agresyvų savo elgesį, kadangi čia daugiau bendraamžių, o darbuotojai ne visada pastebi ir spėja sudrausminti. 58% respondentų net kartais, 16% retai girdi, kaip vaikai kalba globos namuose apie muštynes, 26% niekada to negirdėjo. O kai priežiūra ir kontrolė nepakankama ugdymo įstaigose, tai tik didėja fizinio smurto tikimybė.

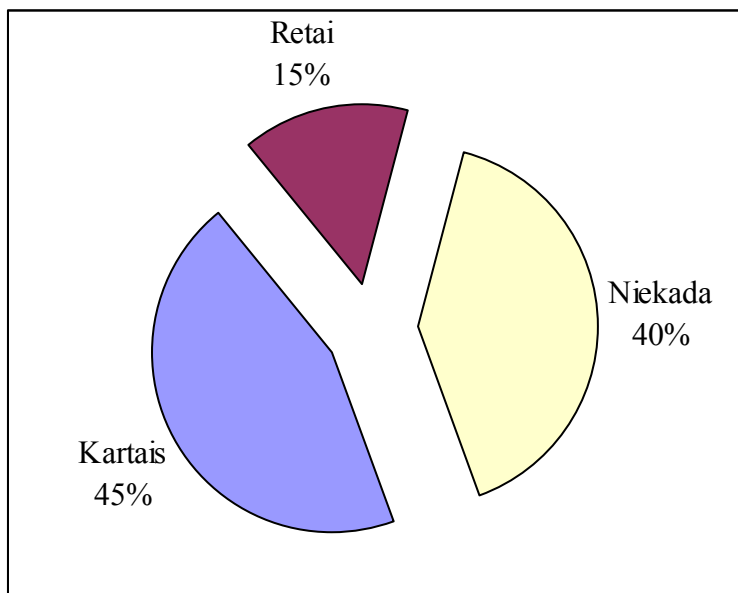
Atvykęs į globos namus vaikas turi prisitaikyti prie naujos aplinkos, iš naujo rasti save, taikytis prie bendraamžių, ne visada pavyksta pateisinti lūkesčius- nesiseka mokytis, siekti draugų palankumo, asmeninės kompetencijos. Tada vaikas patiria nesėkmes ir tai sukelia konfliktus, smurto protrūkius. Todėl 54% respondentų kartais, 18% retai, patiria fizinį smurtą, ir tik 28% to nepatiria niekada (žr. pav. 7).



7 pav. Vaikai patiria fizinį smurtą

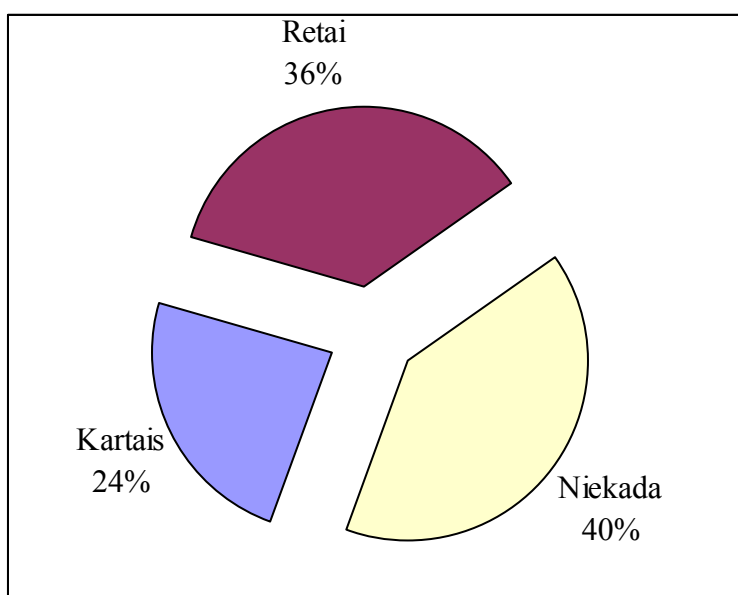
Vaikų fizinį smurtą skatina tiek biologiniai, tiek socialiniai ar psichologiniai veiksniai. Kai vaikui nesiseka spręsti problemų jis ima pykti ant kitų, tampa agresyvus, elgiasi impulsyviai, tuoj pat reaguoja į kito žodžius, veiksmus. Ir kai vaikas nebevaldo jausmų gali imtis smurto prieš kitus, norėdamas išlieti savo pyktį, nesėkmes. 80% respondentų kartais mato naudojamą smurtą prieš kitus, 10% tai mato retai, ir dar 10% niekada nėra matę.

Prieraišumo jausmo nebuvimas, tėvų netektis, atsiskyrimas nuo tėvų gali būti vaiko sunkumų priežastis. Tačiau dauguma linkusių smurtauti vaikų yra iš tų šeimų, kuriose buvo smurtaujama jau namuose. Jei vaikas buvo žeminamas, įžeidinėjamas, su juo elgiasi žiauriai, tai jis mokosi elgtis lygiai taip pat. Todėl fizinio protrūkių ypač gausiai pasitaiko globos namuose. 45% respondentų kartais, 15% retai naudoja fizinį smurtą prieš kitus, 40% to niekada nedaro (žr. pav. 8).



8 pav. **Prieš kitus naudoja fizinį smurtą**

Įvairiais tyrimais įrodyta, kad fizinį smurtą skatina ir moko per televiziją rodomas smurtas ir kompiuteriniai žaidimai. Vaikai žiūrėdami filmus, kuriuose veikėjai elgiasi agresyviai, likę vieni gali detalčiai atkartoti matytus veiksmus. Vaikams stebint smurtą visa tai išlieka jų pasąmonėje ir jei susidaro sąlygos pasireikšti agresyvumui, vaikai to griebsis. 24% respondentų mano, kad kartais ir 36% , kad retai fiziniam smurtui įtaką daro per televiziją rodomas smurtas, kompiuteriniai žaidimai, smurtas tarp suaugusiųjų, 40% respondentų su tuo nesutinka (žr. pav. 9).



9 pav. **Mano, kad fizinio smurto naudojimui įtaką daro per televiziją rodomas smurtas, kompiuteriniai žaidimai, smurtas tarp suaugusiųjų**

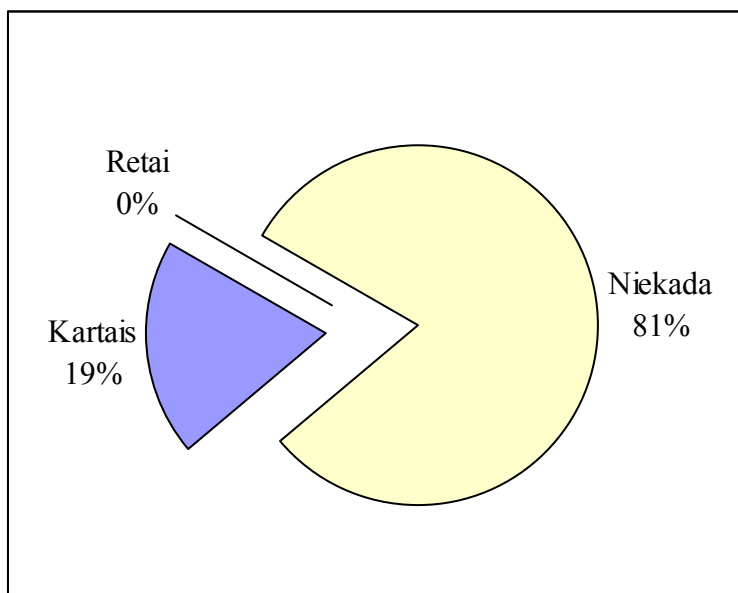
Vis didėjanti prievarta ir žiaurumas daro didelį poveikį vaikams, taip sparčiai didėja fizinio smurto laipsnis. O tai reiškia, kad vaikai nesijaučia saugūs savo artimiausioje aplinkoje, kuri daro įtaką asmenybės brandai ir pasiekimams. Kaip rodo praktika, kad fizinį smurtą galima sumažinti tik įgyvendinus tam tikras prevencines programas.

Narkotinių bei psichotropinių medžiagų vartojimas Lietuvoje sparčiai plinta. Rizikingiausias amžius žalingiems įpročiams formuotis- mokyklinis. Ugdymo įstaiga gali atlikti labai svarbų narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos vaidmenį, bet tai yra vaikų ir paauglių susibūrimo vieta, kurioje yra platinamos ir vartojamos narkotinės medžiagos. 18% respondentų globos namuose kartais girdi vaikus kalbant apie narkotikus, 18% tai girdi retai, o 64% niekada tokių kalbų vaikų tarpe negirdėjo.

Globos namuose darbuotojai turi atsižvelgti į ugdytinių poreikius ir galimybes, pasirenka tinkamiausius ugdymo metodus, kurie keltų vaikų motyvaciją, ugdytų vaikų norą vertybinių nuostatų tyrinėjimui, o tai turi įtakos jų elgesio formavimuisi. Šie metodai turėtų ugdyti ir gyvenimo įgūdžius. Darbuotojai turi užtikrinti suprantamą, bešališką ir teisingą informaciją apie narkotikus, įtikinti vaikus, kad dauguma žmonių nenaudoja alkoholio, tabako ar kitų narkotikų, ir kokią jie žalą daro žmogui. 24% respondentų teigia, kad kartais ir 27% retai girdi suaugusiuosius kalbant apie narkotikų žalą, ir net 49% to negirdėjo niekada.

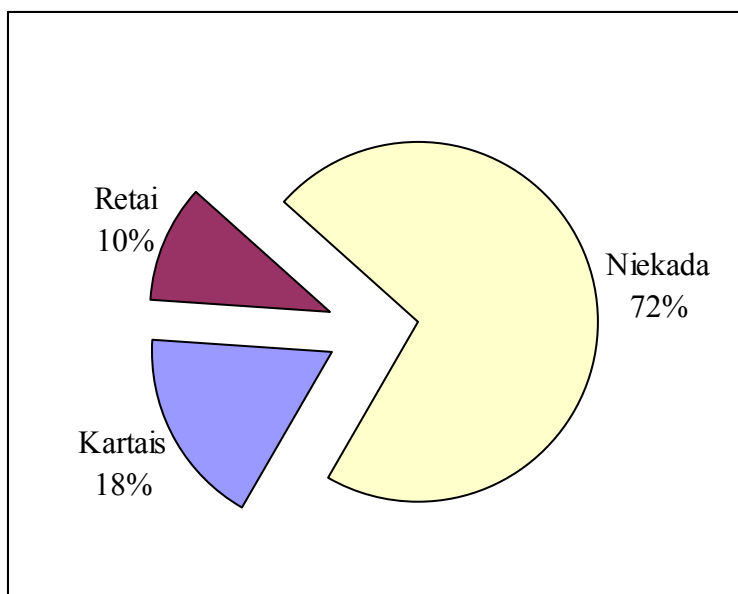
Labiau pažeidžiami yra asocialiose šeimose gyvenantys vaikai, kaip žinia į globos namus atvyksta vaikai tik iš tokių šeimų, todėl jie jau būna išmėginę, o kai kurie pripratę prie žalingų įpročių. Vaikai, gimę šeimose, kuriose buvo vartojami alkoholis ar narkotikai, gali net paveldėti psichologinį polinkį į priklausomybę. Taip pat paaugliams didelę įtaką turi bendraamžių pripažinimas, kartais norint pritaipiti paaugliai būna priversti pabandyti alkoholio ar narkotikų. Tokių pasiūlymų kartais sulaukia 6% respondentų, 9% retai, 85% niekada.

Vaikų susipažinimas su narkotikais prasideda labai anksti, ši pažintis įvyksta su pirmąja cigarete ar bandymu vartoti alkoholį. Vėliau, mada ir noras būti pripažintam gali būti stipresnis ir paaugliai gali pradėti vartoti stipresnius narkotikus (heroinas, hašišas, marihuana ir kt.). 19% respondentų kartais gali save įvardinti, kaip vartojantį narkotikus, 81% taip apie save negalvoja (žr. pav. 10).



10 pav. **Save įvardija kaip vartojantį narkotikus**

Mokyklinio amžiaus vaikai yra labai imlūs, smalsūs, jie mėgsta pamėgdžioti draugus ir suaugusiuosius, todėl gėrio ir blogio supratimas formuojasi pagal artimiausių suaugusiųjų elgesį. Pamėgdžiodami kai kuriuos suaugusiųjų įpročius, vaikai ima rūkyti, gerti ir svaigintis narkotinėmis medžiagomis. Tokią pat įtaką jiems gali daryti ir bendraamžiai, jei pradedantieji neturi susidareę tinkamų nuostatų į narkotinių medžiagų vartojimą. 18% respondentų teigia, kad kartais jų draugai vartoja narkotikus, 10% tą daro retai, o 72% niekada jų nevartoja(žr. pav. 11).



11 pav. **Artimiausios aplinkos draugai vartoja narkotikus**

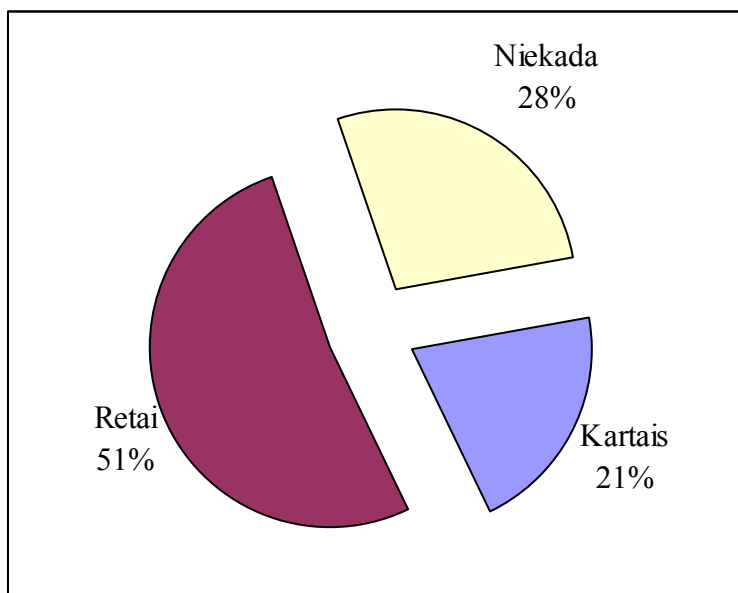
Norint užkirsti kelią narkotikų vartojimo krizei, svarbu darbuotojams globos namuose atsižvelgti į vaikų amžiaus ypatybes, fiziologines ir psichologines galimybes, kad prevencijos priemonės ir metodai būtų suprantami ir prieinami. Taip pat reikia kuo anksčiau ir kuo daugiau aiškinti vaikams apie narkotikų žalą.

Vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, turi savo teises ir pareigas (žr. 3priedas). Pirmiausia vaiko teises gina ir užtikrina tėvai, bet vaikai yra išskirtinė asmenų grupė, todėl vaiko teisių užtikrinimas atitenka ir valstybei. Visuomenėje būtinos specialios institucijos, garantuojančios vaikų teisių gynimą ir įgyvendinimą. 81% respondentų teigia žinantys organizacijas ginančias jų teises, 19% to nežino.

Norint užkirsti kelią vaikų elgesio krizėms ir taikyti prevenciją ir intervenciją, svarbu teisingai suprasti krizės esmę. Tik teisingai supratęs, jog smurtas, prievarta, patyčios, savižudybės, narkotikai nėra normalūs reiškiniai, galima sumažinti šių reiškinų mastą, taikyti ir įgyvendinti tam tikras priemones galinčias mažinti krizių dažnumą. 46% respondentų teigia, kad jiems pakanka žinių apie smurtą, prievartą, patyčias, o 54% mano, kad šių žinių nepakanka.

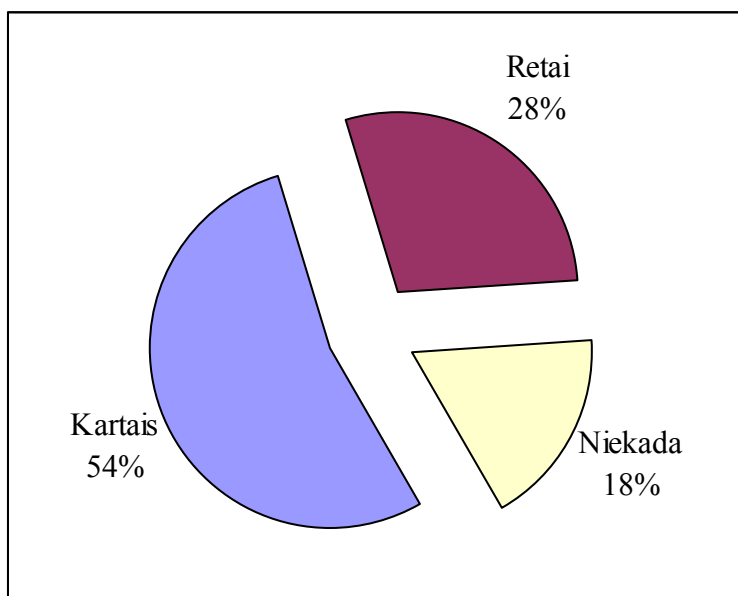
Reikia nepamiršti, kad įvykus bet kokiai krizei, svarbu pagalbą suteikti ne tik skriaudžiamam vaikui, bet ir pačiam skriaudėjui. Pirmiausia reikia vaikui leisti pasakyti, kas nutiko ir kaip jis jaučiasi. Būtina išreikšti supratimą, aptarti, kaip vaikas galėtų elgtis, kad išvengtų panašių įvykių, kreiptųsi pagalbos jei tai pasikartotų. 45% respondentų teigia kartais, 31% retai kreiptųsi pagalbos, o 24% niekada nesikreiptų pagalbos jei patirtų smurtą ar prievartą.

Globos namai kaip ir kitos ugdymo įstaigos yra terpė, kurioje palankiai plinta vaikų elgesio krizės, tad reikia keisti ne vaikus, o aplinką, kad neliktų sąlygų krizėms. Kiekvienas vaikas patekęs į globos namus jaučiasi blogai- būna liūdni, nusivylę, pikti. Vaikai teigia, kad globos namuose yra sudarytos tinkamos sąlygos beglobiams vaikams gyventi, tačiau juose trūksta dvasinių dalykų, kaip meilės, šilumos, dėmesio. Dėl auklėtojų dažno keitimosi, vaikai neturi artimo žmogaus, kuriuo pasitikėtų, su kuriuo jaustųsi saugus. Todėl 31% respondentų kartais, 45% retai jaučiasi saugūs globos namuose, 24% niekada taip nesijaučia (žr. pav. 12).



12 pav. Savo ugdymo įstaigoje ir jos teritorijoje jaučiasi saugus (-i)

Vaikų elgesio krizių ignoravimas yra labai prasta reagavimo į krizes strategija. Vaikai tapę krizių aukomis, matydami, kad toks elgesys yra nestabdomas, jaučiasi bejėgiai. Skriaudėjai smurtą, prievartą, patyčias vertina kaip priimtina saviraiškos būdą. Kiekvienas suaugęs ir vaikas globos namuose galėtų sustabdyti elgesio krizes, įvardindami, kad toks elgesys nepriimtinas ugdymo įstaigoje. 54% respondentų mano, kad kartais globos namuose yra taikomos saugos priemonės prieš smurtą ir prievartą, 28% mano, kad taip būna retai, o 18% respondentų teigia, kad niekada netaikomos saugos priemonės (žr. pav. 13).



13 pav. Įstaigoje taikomos saugos priemonės prieš smurtą ir prievartą

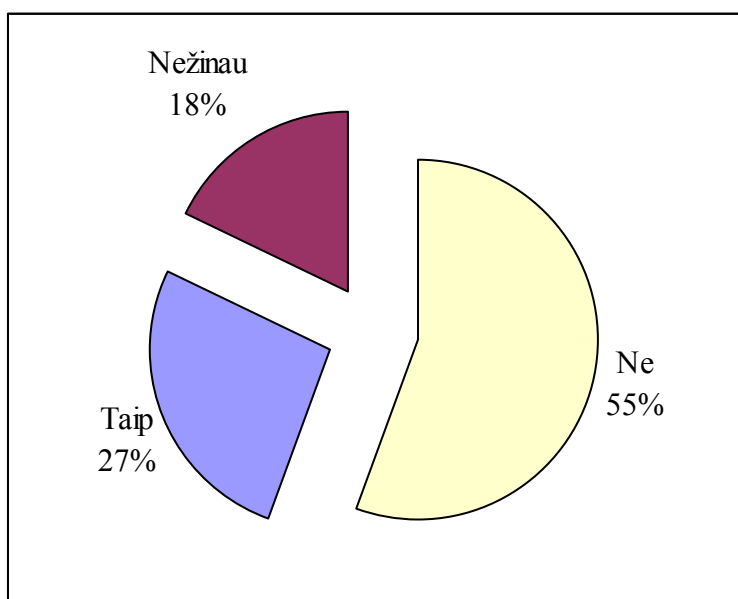
Kiekviena ugdymo įstaiga siekdama sumažinti vaikų elgesio krizes, turi sudaryti sąlygas įgyti pagrindinius socialinius įgūdžius: savikontrolės ir savęs vertinimo, geros savijautos palaikymo, jausmų suvokimo, bendravimo ir bendradarbiavimo, streso įveikimo. Ir jei šie socialiniai įgūdžiai bus diegiami nuo mažens, tuo vaikui bus lengviau prisitaikyti prie visuomenės.

Tyrimas atskleidė, kad vaikų globos namuose, kaip ir kitose ugdymo įstaigose yra paplitę pagrindinės vaikų elgesio krizės: emocinė, fizinė, seksualinė prievartos, savižudybės, narkotinės medžiagos. Vaikai teigia, kad su jais mažai kalbama apie šių elgesio krizių mažinimą, nors mano, kad galima sumažinti tai taikant prevencines ir intervencines priemones.

3.3. Krizių prevencijos ir intervencijos optimizavimas vaikų globos namuose

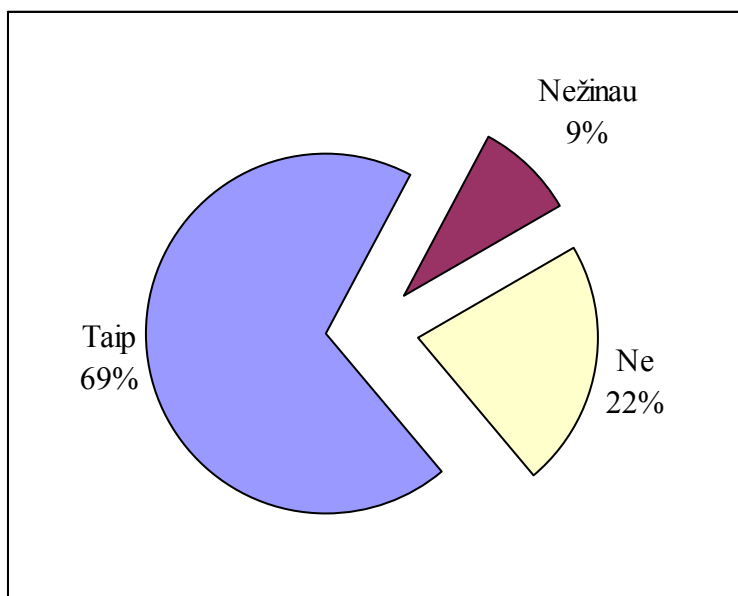
Vaikų elgesio krizės ugdymo įstaigose, šiandieninėje visuomenėje įgyja neregėtą mastą ir formų įvairovę. Vaikų globos namų darbuotojai su krizėmis susiduria kasdien, tačiau dauguma nežino, kaip reaguoti ir spręsti kylančias elgesio krizes, kokias prevencijos priemones taikyti ir kaip optimizuoti padėtį. Ar realiai vyksta krizių prevencija vaikų globos namuose buvo apklausti ten dirbantys darbuotojai, jie į pateiktus klausimus galėjo atsakyti pasirinkdami atsakymus taip, nežinau arba ne.

Kiekvienam vaikui reikia erdvės – saugios asmeninės erdvės, kurioje galėtų išreikšti savo jausmus, jaustis saugus. Saugumo jausmas žmogui teikia pirmiausia emocinį komfortą. Deja, ugdymo įstaigose vaikai nesijaučia saugūs, nes pasitaiko nemažai smurto bei prievartos atvejų. Bet skirtingai nei vaikai apie jų saugumą mano įstaigų darbuotojai. Kad vaikai globos namuose jaučiasi saugūs mano 27% respondentų, 18% respondentų to nežino, ir daugiau nei puse 55% mano, kad vaikai nėra saugūs globos namuose (žr. pav. 14).



14 pav. Įstaigos darbuotojų nuomonė apie vaikų saugumą ugdymo įstaigoje

Ugdymo įstaiga, kuri norėtų sumažinti vaikų elgesio krizes, turėtų sukurti krizių mažinimo strategiją, kurioje reiktų įvardinti, kaip įstaiga vertina krizes, kaip siekia jas sumažinti. Jei vaikai pradėtų elgtis tinkamai, dažniau kreiptųsi pagalbos, globos namų darbuotojai ir pedagogai daugiau aiškintų vaikams apie tinkamą elgesį, vyktų bendradarbiavimas su visomis įstaigomis, tinkamos atmosferos kūrimas, papildomas vaikų užimtumas, žiniasklaidos dėmesys - visos šios prevencinės priemonės padėtų sumažinti krizes. Kad galima sumažinti vaikų elgesio krizes tiki 69% respondentų, 9% nežino, 22% mano, kad to padaryti negalima. (žr. pav. 15).



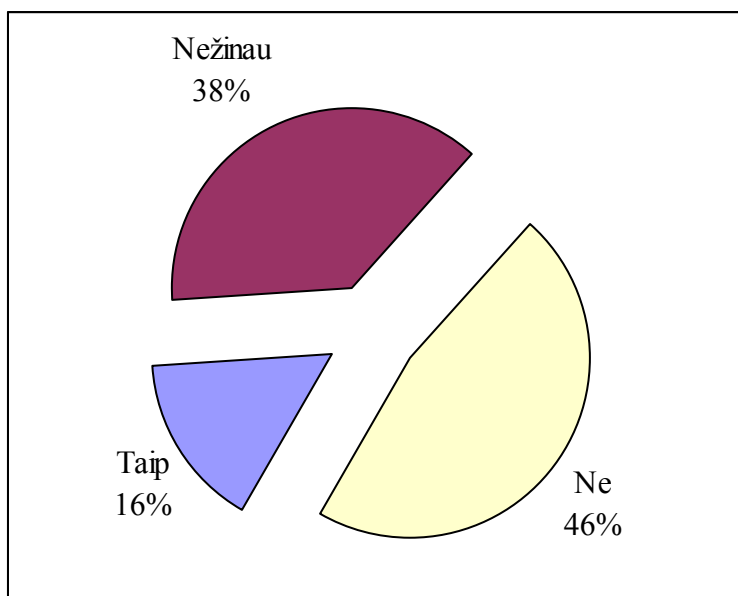
15 pav. Darbuotojai mano, kad galima sumažinti elgesio krizes ugdymo įstaigoje

Globos namų darbuotojai turi būti ypač jautrūs ir pastabūs tarp vaikų vykstančioms krizėms. Tačiau pirmiausia pats darbuotojas turi mokėti spręsti krizių problemą ir drausminti vaikus. Jei darbuotojas nelaiko kažkokios krizės netinkamu elgesiu, jis nesustabdys šios krizės ir nesugebės vaikui pasiūlyti pagalbos. Bet globos namų darbuotojai teigia, kad vaikai, kurie turi elgesio problemų, pagalbos kreipiasi dažnai ir dauguma, nes darbuotojai yra jų patys artimiausi asmenys. Aišku, yra vaikų, kurie patyrę smurtą ar prievartą, pagalbos prašo kitur – savo geriausių draugų, mokyklos pedagogų. Bet 71% respondentų teigia, kad suteikia pagalbą vaikams patyrusiems smurtą ar prievartą, 7% nežino, 22% neteikia tokios pagalbos.

Norint stabdyti vaikų elgesio krizes pirmiausia turi būti kuriamos efektyvios prevencinės programos, kurios įtrauktų visą įstaigos bendruomenę ir būtų vykdoma 3 lygiais: ugdymo įstaigos, grupės, individualiu lygiu. Įgyvendinant tokias prevencines programas, svarbu, kad patys vaikai diskutuotų apie tarpusavio santykius, apie krizės reiškinių, kaip vaikai jaučiasi išgyvenę krizę. Visi 100% respondentų teigia, kad būtinos prevencinės programos vaikų globos namuose.

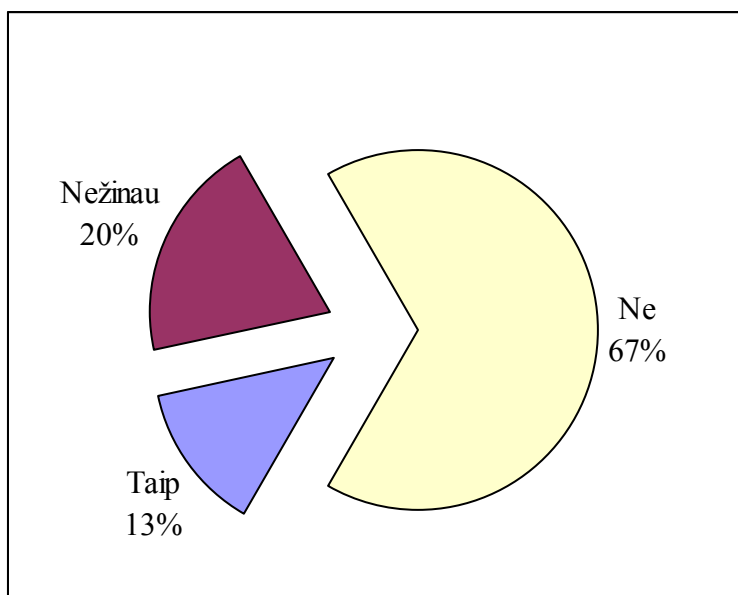
Atvykę į globos namus vaikai palaiko ryšius su savo tėvais. Tėvai lanko vaikus globos namuose, vaikai gali išvažiuoti savaitgalį pas tėvus (jei yra palankios sąlygos). Tokius ryšius su tėvais palaiko ne visi vaikai, todėl globos institucijos ieško naujų įtėvių ar globėjų ir taip nutinka daugeliui vaikų, kurie bent jau randa globėjus. Manoma, kad kuriant prevencines programas turi būti sudarytos galimybės, globos namuose gyvenančių vaikų globėjams, aktyviai jose dalyvauti. Globėjai daro didelę įtaką vaikams, jie gali padėti vaikams įgyti tokių įgūdžių, kurie padėtų vaikams spręsti sunkumus. Bet tik 31% respondentų mano, kad reikia į šią programą įtraukti globėjus, 7% nežino, ir net 62% teigia, kad tokios galimybės globėjams nebūtinos.

Krizių prevencijos planas yra pedagoginio planavimo priemonė, efektyvus būdas įvairioms problemoms spręsti, kurio reikalauja Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas (žr. 4 priedas). Jei ugdymo įstaiga neturi krizių prevencinio plano, mažai tikėtina, kad mažės vaikų elgesio krizės. 16% respondentų teigia, kad globos namai turi tokį planą, 38% respondentų apie tai nieko nežino, 46% teigia, kad prevencinio plano nėra (žr. pav. 16).



16 pav. Ugdymo įstaiga turi elgesio krizių prevencijos planą

Sukūrus krizių prevencinį planą, jam įgyvendinti reikia ugdymo įstaigoje stiprios krizių prevencinės komandos. Krizių komanda siekia įveikti krizės sukeltas problemas ir teikti bendruomenei veiksmingą pagalbą. Komandą sudaro įstaigos vadovas, ar jo pavaduotojas, pedagogai, specialistai – spec. pedagogas, soc. pedagogas, psichologas (Tvarkos aprašas). Nors respondentai, visi kaip susitarę teigė, kad globos namuose būtinos prevencinės programos, tačiau dauguma jų 67% teigia, kad šioms programoms įgyvendinti krizių prevencijos komandos nereikia, 20% nežino ir tik 13% mano, kad nebūtina tokia komanda (žr. pav.17).



17 pav. Ugdymo įstaigoje turi būti elgesio krizių prevencijos komanda

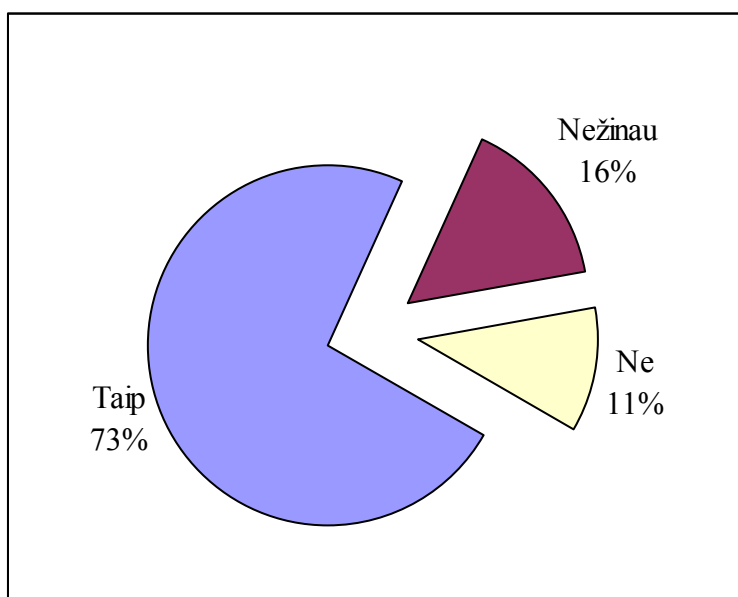
Kad būtų gera komanda dirbti su krizėmis, vaikų globos namuose, kaip ir kiekvienoje ugdymo įstaigoje, pedagogai turi praktikuoti netradicinius ugdymo metodus. Šių metodų jie gali išmokti ir įgyti nuolat patys besimokydami ir keldami kvalifikaciją. Tvarkos apraše taip pat teigiama, kad įstaigos krizių komandos nariai turi įgyti krizės valdymo kompetencijų ir nuolat tobulinti kvalifikaciją šioje srityje. Dauguma respondentų 87% mano, kad tik kvalifikuotų ekspertų komanda gali dirbti su vaikų krizėmis, o 13% teigia, kad nebūtina tokia komanda.

Globos namų darbuotojai žino, kad vaikai nėra visiškai saugūs šioje įstaigoje, bet tiki, kad galima sumažinti vaikų elgesio krizes, nors ne visada žino, kaip reaguoti ir kas turėtų spręsti krizes. Visi teigia, kad įstaigoje būtinos krizių prevencinės programos, nors šios globos įstaigos neturi krizių prevencijos planų ar tiesiog jie yra ignoruojami, o su krizėmis gali dirbti ne bet kuris globos namų darbuotojas, o tik kvalifikuoti ekspertai. Taigi globos namuose nėra pilnai įgyvendinamas krizių valdymo tvarkos aprašas.

Šiuo metu plačiai paplitęs požiūris, kad vaikų elgesio krizės priežastis glaudžiai sietina su ankstyvąja vaikyste. Tam tikros socialinės sąlygos, tokios kaip nepilna šeima, mažos pajamos, vaiko atskyrimas nuo tėvų, pačių tėvų smurtas prieš vaikus priverčia vaikus apgyvendinti globos namuose. Taip jie patiria ilgą ir sunkų adaptacijos ugdymo įstaigose laikotarpį, žemas šių vaikų socialinis supratingumas, kalbos raidos sutrikimai, nesėkmės formuoja emocinius bei elgesio nukrypimus. Taip mano 91% respondentų, o 9% su tuo nesutinka.

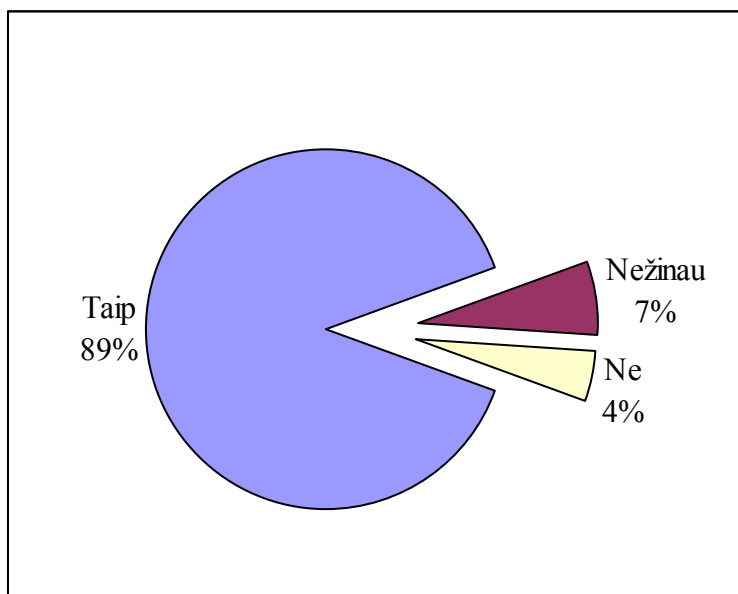
Žmogų verčia smurtauti kažkokie biologiniai, psichologiniai, socialiniai veiksniai. Teigiama, kad smurtas neatsiranda spontaniškai be jokios priežasties, o tik tuomet, kai kažkieno veiksmai ar elgesys jį sukelia. Siekdami sustabdyti smurtą, turime sustabdyti jį suskelintį elgesį.

Kad smurtavimo priežastis yra psichologinės smurtaujančiojo problemos sutinka dauguma 73% respondentų, 16% to nežino, 11% mano, kad gali būti ir kita priežastis (žr. pav. 18).



18 pav. Pagrindinė smurtavimo priežastis yra psichologinės smurtaujančiojo problemos

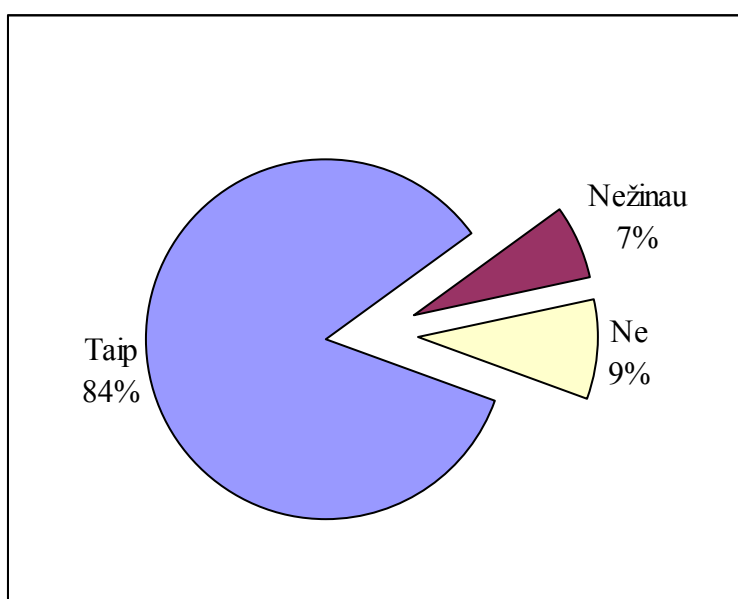
Lietuvos žiniasklaidoje ypatingai akcentuojami smurto išpuoliai, žalingų įpročių pasekmės, prievarta, savižudybės, smurtas. Kalbant apie prevencines priemones, žiniasklaida turi kalbėti ne apie pačią problemą, o apie tai, kaip tie asmenys pasielgė apgailėtinais, kalbėti apie tai, dėl kokių priežasčių įvyko krizė. Tiesiog reikėtų pasakoti ne žmonių asmenines istorijas, o aiškintis krizės priežastis, kurios ir užkirstų kelią. 89% respondentų mano, kad šie žiniasklaidoje akcentuojami dalykai paskatina vaikus elgtis nederamai, 7% nežino, 4% mano, kad žiniasklaida tam neturi jokio poveikio(žr. pav. 19).



19 pav. Žiniasklaidoje akcentuojamas dėmesys smurtui, prievartai, narkomanijai, savižudybėms skatina vaikus elgtis nederamai

Televizija nesukelia fizinės priklausomybės, tačiau jos galia sukelti psichologinę priklausomybę vargu ar galima abejoti. Televizija gali būti pats didžiausias visuomeninių ir emocinių įgūdžių ugdymo stabdys. Galbūt reiktų griežčiau riboti smurto demonstravimą per televizijos laidas, nes vaikai žiūri, kaip žmonės žudo, bei žaloja vieni kitus. 89% respondentų mano, kad per televiziją rodomas smurtas įtakoja elgesio krizes, 11% tam nepritaria.

Kita ekraninė priemonė, skatinanti krizes- kompiuteriniai žaidimai. Jau yra įrodytas šių žaidimų poveikis krizių stiprėjimui. Vaiko žiūrimi kompiuteriniai smurtiniai-koviniai žaidimai stiprina polinkį smurtauti. Vaikų globos namuose vaikai labai daug praleidžia laisvalaikio prie kompiuterių, žaidžia kompiuterinius žaidimus, todėl 84% respondentų nuomone, jie labai įtakoja elgesio krizes, 7% nežino, 9% neigia jų įtaką vaikams (žr. pav.20).



20 pav. **Kompiuteriniai žaidimai įtakoja elgesio krizes**

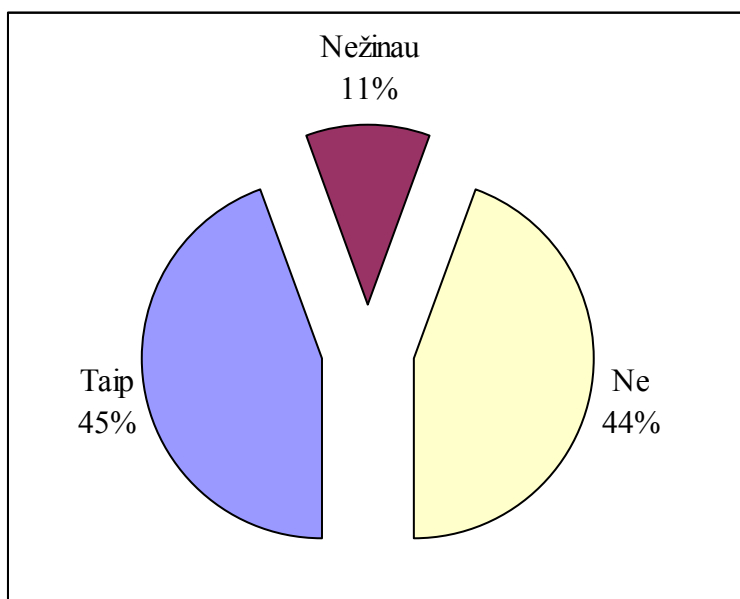
Apibendrinant respondentų nuomonę, paaiškėjo, kad vaikai elgesio krizių pagrindų įgyja jau šeimoje, ankstyvoje vaikystėje, kada vaikai stebi nedarnius tėvų santykius, alkoholio vartojimą, smurtą. Neradę glaudaus ryšio su tėvais vaikai tampa agresyvūs. Antroje vietoje krizių priežastimi laikoma žiniasklaida ir televizijos laidos, o toliau seka kompiuteriniai žaidimai. Vadinasi, vaikai linkę į agresyvius veiksmus, matydami smurtą tampa dar žiauresni. Taip pat sutinka ir su tuo, kad smurtavimo priežastimi gali būti ir psichologinės smurtaujančiojo problemos, kada smurtautojui nesiseka spręsti problemų jis pradeda pykti, jaučiasi nelaimingas, jautrus, tai savo pyktį gali išlieti ant kitų. Norint valdyti vaikų elgesio krizes, svarbiausia išsiaiškinti jų priežastis.

Viena svarbesnių priemonių krizių prevenciniame darbe yra programos, kurios dėstomos vaikams, kaip taikiai spęsti konfliktus. Čia labai svarbi pačių vaikų iniciatyva, mažinant krizes įstaigoje, juk vienas darbuotojas nepajėgus būtų suteikti pagalbos, kai krizės taip plinta. Taip

vaikai tobulina socialinius gebėjimus konfliktų valdymo srityje. Vaikai būtų tarsi įpareigoti padėti bendraamžiams spręsti konfliktus, žinios keistų požiūrį į save, sumažėtų elgsenos problemų, galėtų teikti pagalbą, ieškotų sprendimų. Programos, dėstomos vaikams globos namuose, bei mokančios juos, kaip taikiai spręsti konfliktus, padeda sumažinti ateities krizių mastus. Bet tik 20% respondentų žino, kad tokios programos dėstomos vaikams, 27% to nežino, 53% teigia, kad globos namuose nėra tokių programų.

Optimalus vaikų elgesio krizių prevencijos modelis turėtų apimti ugdymo įstaigos bendruomenės narių veiklą: įstaigos vadovų, socialinių darbuotojų, socialinio pedagogo, psichologo ir kt. Bet 40% respondentų nuomone ir kitos vyriausybės ar religinės organizacijos gali įtakoti krizių prevenciją, 47% respondentų nežino, o 13% mano, kad neįtakotų krizių prevencijos.

Prevenciniai renginiai (seminarai, piešinių ir rašinių konkursai, paskaitos, ekskursijos į organizacijas ir kt.) turi didelę įtaką krizėms. Nors jų globos namuose būna retai, bet tokiuose renginiuose būtent dalyvauja tie vaikai, kuriems tai įdomu ir kurie tiki to renginio nauda. Kita vertus, gal skeptiškai nusiteikę vaikai sudalyvavę prevenciniuose renginiuose pamato, kad visi jie naudingi ir įdomūs. 45% respondentų teigia, kad globos namų ugdytiniai dalyvauja renginiuose, 11% to nežino, 44% teigia, kad vaikų tokie renginiai netraukia (žr. pav.21).

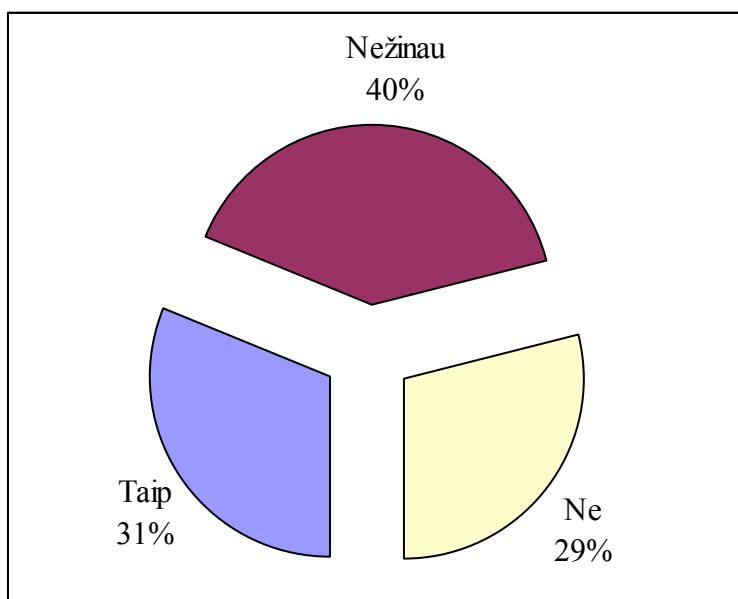


21 pav. Vaikai dalyvauja krizių prevencijos renginiuose

Vaikams atvykusiems į globos namus, kaip buvo minėta, keičiasi visa socialinė aplinka. Vieni vaikai čia apsigyvenę daug bendrauja, kiti užsidaro ir ilgai neatradę savęs ir neprisidaptavę naujoje aplinkoje pradeda mėgdžioti kitus- grubiai elgiasi, išmoksta žalingų įpročių. Šiems vaikams darbuotojai privalo skirti daug dėmesio, bandyti prie jų prieti, bendrauti kuo artimiau. Taip pat labai svarbus individualus darbas. Prie individualaus darbo, adaptacijos

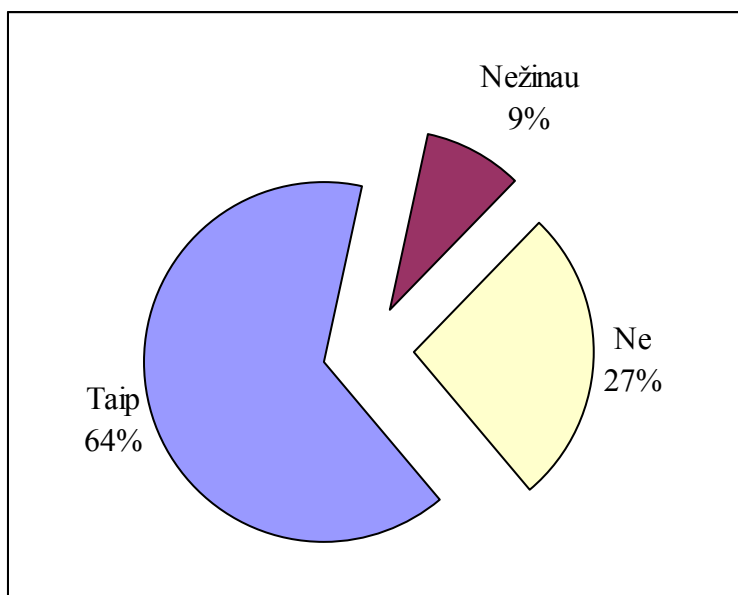
naujoje aplinkoje, sunkaus mokymosi, vaikai turi būti užimti jų mėgstama veikla- sportu, muzika, ar kita papildoma užklasine veikla. Todėl 91% respondentų sutinka, 9% nesutinka su tuo, kad užklasinė veikla po pamokų gali sumažinti krizes.

Efektyviausiomis krizių prevencijos priemonėmis laikomi objektyvūs ugdymo įstaigos pertvarkymai: vaizdo kameros, apsaugos darbuotojai, aptverta teritorija. Bet kažki ar tokie pertvarkymai globos namų ugdytinių nepriverstų jaustis kaip kalėjime, nors 31% respondentų nuomone, tai tinkamos priemonės, 40% nežino, 29% su tuo nesutinka (žr. pav.22).



22 pav. **Vaizdo kameros, apsaugos darbuotojai, aptverta teritorija galėtų būti taikomos kaip krizių prevencijos priemonės ugdymo įstaigoje**

Globos namų darbuotojai ir pedagogai yra artimiausi asmenys, turintys galimybes padėti vaikui spręsti elgesio krizes. Jie turi skatinti kuo glaudesnius ryšius tarp vaiko ir darbuotojų, turi išnaudoti neformalaus ugdymo galimybes. Taip pat jie turi būti įtraukti į krizių prevencijos komandą, dalintis informacija apie įstaigoje vykstančias krizes, problemas. Jei darbuotojai yra įtraukti į krizių prevencinę komandą, tai kaip nurodyta tvarkos apraše, reikia tobulinti ir kvalifikaciją. 64% respondentų nuomone, kvalifikacija teiktų efektyvumo prevenciniam darbui, 9% nežino, 27% nemano, kad tai įtakotų prevencinį darbą (žr. pav.23).



23 pav. Pedagogų kvalifikacijos kėlimas teikia efektyvumą prevenciniam darbui

Norint spręsti vaikų elgesio krizes, taikyti prevencines priemones, pirmiausia reikia problemas spręsti instituciniu lygmeniu. Siekiant krizių prevencijos, būtina pirmiausia visos ugdymo institucijos bendruomenės veikla, orientuota į saugios vaikui ugdymo (-si) aplinkos. Už šią aplinką institucijoje yra atsakingi vadovai, administracija, jiems pavaldūs darbuotojai. Taip pat vadovas užtikrina tvarkos ugdymą – laikosi vidaus tvarkos taisyklių, ieško papildomų lėšų projektams prieš smurtą, dalyvauja krizių prevencijos komandoje. Tai 76% respondentų pasisako už tai, kad vaikų globos namų vadovas ir administracija gali daryti įtaką krizių prevencijai, bet 24% respondentų su tuo nesutinka.

Efektyviausiomis prevencinėmis priemonėmis, globos namų darbuotojai, laiko vaikų užimtumą po pamokų, nes tik vaikų susidomėjimas jam mėgstama veikla gali sulaikyti nuo krizių. Taip pat darbuotojai teigia, kad ypatingą vaidmenį turi įstaigos vadovas ir jo atliekamos funkcijos, o darbuotojų kvalifikacijos kėlimas tik patobulintų jų profesinę kompetenciją dirbant su krizių prevencija. Prie visų šitų priemonių pridėjus aktyvų vaikų dalyvavimą visokiuose prevenciniuose renginiuose, kitų organizacijų pagalbą būtų sustabdyti elgesio krizių veiksmai ir optimizuota krizių prevencija ir intervencija vaikų globos namuose.

IŠVADOS

Vaikų elgesio krizių paplitimas globos namuose – vaikų vertinimu

1. Globos namų vaikai teigia, kad dažniausiai jie patiria emocinę prievartą (patyčias, žeminimus, grasinimus, pravardžiavimus, reketą) ir fizinį smurtą (muštynes, daiktų gadinimą, muštynes grupėje, muštynių filmavimą).

2. Seksualinė prievarta - labai retas prievartos atvejis vaikų globos namuose, bet trečdalis vaikų teigia tai patyrę niekada nesikreiptų pagalbos ir šios prievartos atvejai liktų neatskleisti.

3. Vaiko menkas gyvenimiškas patyrimas, netekties jausmas, problemų sprendimo įgūdžių stoka apriboja jo pasirinkimą ir tuo pačiu vis mažesnę pasitikėjimą, todėl globos namų ugdytiniai mano, kad kartais savižudybė yra priimtinas problemų sprendimo būdas, išėitis iš sunkios situacijos.

4. Globos namų vaikai turi daug informacijos apie narkotines medžiagas, žino apie narkotikų žalą, jų grėsmę vaikų saugumui, tačiau nemažai jų teigia turintys žalingų įpročių.

5. Vaikai gerai žino organizacijas ginančias vaikų teises, dauguma jų kreipiasi pagalbos patyrę smurtą ar prievartą, bet jie nesijaučia saugūs vaikų globos namuose ir jų teritorijoje.

Krizių prevencija ir intervencija vaikų globos namuose – darbuotojų vertinimu

1. Dauguma respondentų mano, kad galima sumažinti vaikų elgesio krizes vaikų globos namuose.

2. Pagrindinėmis vaikų elgesio krizių priežastimis respondentai laiko vaiko aplinką vaikystėje, perdėtą dėmesį smurtui ir prievartai žiniasklaidoje, televizijos laidas, kompiuterinius žaidimus.

3. Vaikų globos namuose netaikoma arba ignoruojama krizių prevencija ir intervencija. Šiose įstaigose nėra prevencinių planų, programų, komandų krizėms mažinti, ignoruojamas krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašas.

4. Respondentai teigia, kad dauguma globos namų darbuotojų neturi tinkamos kompetencijos ir kvalifikacijos dirbti su vaikų elgesio krizėmis, prevencija ir intervencija.

5. Efektyviausia krizių prevencijos ir intervencijos priemone respondentai laiko užklasinę veiklą po pamokų, tinkamą vaikų užimtumą.

REKOMENDACIJOS

1. Atsižvelgiant į tai, kaip sparčiai ugdymo įstaigose plinta vaikų elgesio krizės, rekomenduojama organizuoti krizių prevencijos ir intervencijos programas, kurti prevencinius planus ir komandas, taip optimizuosis padėtis vaikų globos namuose.
2. Vaikų globos namų darbuotojams ir pedagogams siūloma tinkamai organizuoti vaikų užklasinę veiklą ir užimtumą, sukurti vaikams jaukią namų aplinką.
3. Darbuotojams ir pedagogams siūloma tobulinti savo profesinę kompetenciją, organizuoti kvalifikacijos kėlimą elgesio krizių seminaruose, ir susipažinti su verbalinės ir fizinės intervencijos metodais.
4. Įtraukti krizių prevencijos ugdymo įstaigose kursą į aukštųjų mokyklų programas, ruošiančias pedagogus, socialinius darbuotojus ir psichologus.
5. Ugdyti pozityvesnę visuomenės požiūrį į vaikus gyvenančius globos namuose, padėti vaikams susidaryti ir išlaikyti pozityvų savęs vertinimą, imtis atsakomybės už savo elgesį, sprendimus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1993). Vilnius.
2. Lietuvos Respublikos Specialiojo ugdymo įstatymas (1998). Vilnius.
3. Ališauskas A.(2007). Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva. Šiauliai.
4. Almonaitienė J.(2006). Bendravimo psichologija. Kaunas.
5. Ambriukaitis J.(2003). Specialiojo ugdymo pagrindai. Šiauliai.
6. Bajoriūnas Z.(1997). Šeimos edukologija. Vilnius.
7. Barkauskaitė M.(1997). Mokinių tarpusavio santykiai. Kaunas.
8. Barkauskaitė M. (2001).Paaugliai: sociopedagoginė dinamika. Vilnius: VPU leidykla.
9. Bitinas B.(1998).Ugdymo tyrimo metodologija. Vilnius: Jošara.
10. Bitinas B.(2000).Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija.
11. Bitinas B.(2006). Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Vilnius.
12. Blažys V. (2001). Prievarta prieš vaikus. Vilnius.
13. Braslauskienė R., Jonutytė I. (2005). Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose. Klaipėda.
14. Gailienė D. (1998). Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje. Vilnius.
15. Gilligan J. (2002). Smurto prevencija. Atviros Lietuvos knyga.
16. Gilligan J. (2007). Smurtas. Atviros Lietuvos knyga.
17. Goleman D. (2003). Emocinis intelektas. Vilnius.
18. Grigutytė N. (2003). Apie vaikų seksualinę prievartą. Vaiko namas.
19. Grimalauskienė O. (2002). Narkotikų vartojimo prevencija bendruomenėje. Vilnius.
20. Gučas A. (1990). Vaiko ir paauglio psichologija. Kaunas: Šviesa.
21. Gumuliauskienė A., Augienė D., Bobrova L. (2002). Karjera šiandien ir rytoj. Šiauliai: ŠU leidykla.
22. Haim Ginott G. (1999). Tarp tėvų ir vaiko. Vilnius.
23. Herrerias K. (2002). Pokalbis su tėvais apie prievartą. Vilnius.
24. Jovaiša L. (1981). Asmenybė ir profesija. Kaunas: Šviesa.
25. Jovaiša L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
18. Jung G.(1987). Vaikai, ne tokie kaip kiti. Vilnius.
19. Juodaitytė A.(2002). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius.
20. Kanišauskienė J. (2005). Auklėtojos vaidmuo, vykdant bendraamžių fizinio agresyvumo prevenciją vaikų darželyje. Magistro darbas. Klaipėda.
21. Kočiūnas R. (1998). Psichoterapinės grupės: teorija ir praktika. Vilnius.
22. Kvietkienė G.(2003).Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius. 2003.

23. Kvietkienė G.(2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius: VPU leidykla.
24. Kučinskas V., Kučinskienė R.(2000). Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai. Klaipėda.
25. Lawrence E. Shapiro. (2008). Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą.
26. Laužackas R. (2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU.
27. Leliūgienė I. (1997). Žmogaus socialinė aplinka. Kaunas.
28. Liobikienė T. N. (2006). Krizių intervencija. Vilnius.
29. Matulienė G. (1997). Šeimos psichologija. Kaunas.
30. Myers D. (2000). Psichologija. Kaunas.
31. Mokykla be prievartos. (2004).
32. Navaitis G. (2001). Psichologinė pagalba paaugliui. Vilnius: Kronta.
33. Narkomanija ir AIDS – vienykime atsaką. Narkomanija ir jos prevencija. (2001). Vilnius.
34. Navickas V. (2003). Mirties samprata vaikystėje. Vilnius.
35. Polukardienė O. K. (2003).Psichologinės krizės ir jų įveikimas. Vilnius.
36. Povilaitis R., Valiukevičiūtė J.(2006). Patyčių prevencija mokyklose. Vilnius.
37. Priekabiavimas ir jo prevencija mokykloje. (2004). Vilnius.
38. Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo metodika.(2007). Vilnius: Žodynas.
39. Pukelis K.(1998). Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos. Kaunas: Versmė.
40. Rajeckas V.(2004). Pedagogikos pagrindai. Vilnius: VPU leidykla.
41. Robichaud M. G. R.(2003). Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje. Baltos lankos.
42. Sakalas A., Šalčius A.(1997). Karjeros valdymas. Kaunas: Technologija.
43. Shneidman E. S. (2002). Savižudžio sąmonė. Vilnius.
44. Socialinių įgūdžių vadovas. (2002). Vilnius.
45. Tarptautinių žodžių žodynas.(2005). Vilnius: Alma litera.
46. Vaikų teisių konvencija. (2001).
47. Žemaitienė N. (2006). Už tylos sienos. Vilnius.
48. Žemaitienė N., Januševičienė L. (2000). Moksleivių savižudybės: rizikos veiksniai ir pagalbos principai. Kaunas.
49. Žukauskienė R.(1995). Bendravimo psichologija. Vilnius.
50. Žukauskienė R., Leiputė O.(2002). Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai. Socialinis darbas.
51. Prieiga per internetą:
EBSCO duomenų bazė

<http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=5&hid=113&sid=217e5b49-547c-4865-9ae8-bd12b8964243%40sessionmgr111&bdata=JnNpdGU9ZW9vc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=rst&AN=36267906#db=rst&AN=36267906>

52. Prieiga per internetą: [www. hrmi. lt](http://www.hrmi.lt)

53. Prieiga per internetą: [www. sociumas. lt](http://www.sociumas.lt)

PRIEDAI

A N K E T A

Gerbiamas moksleivi, ŠU karjeros edukologijos magistrantė Neringa atlieka tyrimą, kurio tikslas – įvertinti krizių prevenciją ir intervenciją vaikų globos namuose, ir jų optimizavimo galimybes. Šią anketą sudariau norėdama sužinoti Tavo nuomonę, kokios smurto ar prievartos problemos vyrauja Tavo ugdymo įstaigoje. Pildant anketą tinkamą atsakymą pažymėti X, pvz.: Kartais Retai Niekada . Anketa-anoniminė, todėl neturi rašyti nei savo vardo, nei pavardės. Niekas nesužinos apie tavo atsakymus. Sėkmės ir ačiū už atsakymus ir nuoširdumą.

1. Ar jautiesi išsiblaškęs(-iusi), nesusikaupęs(-iusi), vienišas(-a) nemylimas ar liūdnas(-a)?
Kartais Retai Niekada
2. Ar tenka susidurti savo ugdymo įstaigoje su emocine prievarta (patyčiomis, žeminimais, grasinimais, reketu, pravardžiavimu, kaltės jausmu ir kt.)?
Kartais Retai Niekada
3. Ar tau tenka patirti patyčias, žeminimus, reketą, grasinimus?
Kartais Retai Niekada
4. Ar teko matyti patyčias, žeminimus, reketą, pravardžiavimus, grasinimus prieš kitus vaikus?
Kartais Retai Niekada
5. Ar esi naudojęs (-usi) žeminimus, reketą, grasinimus, pravardžiavimą prieš kitus vaikus?
Kartais Retai Niekada
6. Ar esi girdėjęs(-usi) ugdymo įstaigoje vaikus kalbant apie savižudybes?
Kartais Retai Niekada
7. Ar pats/pati kada nors dėl problemų galvojai prieš save pakelti ranką?
Kartais Retai Niekada
8. Ar tenka matyti bendraamžių, kurie ryžtasi savižudybei?
Kartais Retai Niekada
9. Ar teko kada išgyventi netekties jausmą (tėvų skyrybos, artimųjų mirtis)?
Kartais Retai Niekada
10. Ar manai, kad savižudybė, tai priimtinas problemų sprendimo būdas, išėitis iš sunkios situacijos?
Kartais Retai Niekada
11. Ar esi girdėjęs (-usi) ugdymo įstaigoje vaikus kalbant apie seksualinę prievartą?
Kartais Retai Niekada
12. Ar esi kada patyręs (-usi) seksualinę prievartą?
Kartais Retai Niekada
13. Ar teko matyti naudojamą seksualinę prievartą prieš kitus vaikus?
Kartais Retai Niekada
14. Ar esi naudojęs(-usi) prieš kitus seksualinę prievartą?
Kartais Retai Niekada

15. Ar kreiptumės pagalbos patyręs (-usi) seksualinę prievartą?
Kartais Retai Niekada
16. Ar esi girdėjęs(-usi) ugdymo įstaigoje vaikus kalbant apie fizinį smurtą(muštynes, daiktų gadinimą, muštynes grupėje, muštynių filmavimą)?
Kartais Retai Niekada
17. Ar esi patyręs(-usi) fizinį smurtą?
Kartais Retai Niekada
18. Ar teko matyti naudojamą fizinį smurtą prieš kitus?
Kartais Retai Niekada
19. Ar esi kada nors prieš kitus naudojęs(-usi) fizinį smurtą?
Kartais Retai Niekada
20. Ar manai, kad fizinio smurto naudojimui įtaką daro per televiziją rodomas smurtas, kompiuteriniai žaidimai, smurtas tarp suaugusiųjų?
Kartais Retai Niekada
21. Ar esi girdėjęs (-usi) ugdymo įstaigoje vaikus kalbant apie narkotikus?
Kartais Retai Niekada
22. Ar dažnai girdi suaugusiuosius kalbant apie narkotikų žalą?
Kartais Retai Niekada
23. Ar gauni pasiūlymų pamėginti narkotikų?
Kartais Retai Niekada
24. Ar galėtum įvardinti save, kaip vartojantį narkotikus?
Kartais Retai Niekada
25. Ar tavo artimiausios aplinkos draugai vartoja narkotikus?
Kartais Retai Niekada
26. Ar žinai organizacijas ginančias vaikų teises?
Taip Ne
27. Ar pakanka žinių apie smurtą, prievartą, patyčias?
Taip Ne
28. Ar kreiptumeis pagalbos patyręs smurtą ar prievartą?
Kartais Retai Niekada
29. Ar jautiesi saugus(-i) savo ugdymo įstaigoje ir jos teritorijoje?
Kartais Retai Niekada
30. Ar tavo įstaigoje taikomos saugos priemonės prieš smurtą ir prievartą?
Kartais Retai Niekada

Tu esi: Berniukas

Mergaitė

Tavo amžius.....

ANKETA

Gerbiamas respondente, ŠU karjeros edukologijos magistrantė Neringa, atlieka tyrimą, kurio tikslas- įvertinti krizių prevenciją ir intervenciją, vaikų globos namuose, ir jų optimizavimo galimybes. Šią anketą sudariau norėdama sužinoti Jūsų nuomonę, ar galima sumažinti vaikų elgesio krizes ir kokios prevencinės ir intervencinės priemonės yra efektyviausios. Pildydami anketą Jums tinkamą vieną atsakymą pažymėkite . Anketa yra anoniminė. Sėkmės ir ačiū už atsakymus ir nuoširdumą.

1.Ar vaikai jaučiasi saugūs Jūsų ugdymo įstaigoje?

Taip Nežinau Ne

2.Ar galima sumažinti elgesio krizes ugdymo įstaigoje?

Taip Nežinau Ne

3.Ar ugdymo įstaigos darbuotojai suteikia pagalbą vaikams patyrusiems smurtą ir prievartą?

Taip Nežinau Ne

4.Ar reikalingos ugdymo įstaigoje elgesio krizių prevencinė programos?

Taip Nežinau Ne

5.Ar būtina tėvus (globėjus) įtraukti į elgesio krizių prevencijos programas?

Taip Nežinau Ne

6.Ar Jūsų ugdymo įstaiga turi elgesio krizių prevencijos planą?

Taip Nežinau Ne

7.Ar ugdymo įstaigoje turi būti elgesio krizių prevencijos komanda?

Taip Nežinau Ne

8.Ar reikalinga ugdymo įstaigoje kvalifikuotų ekspertų komanda dirbti su vaikų elgesio krizėmis?

Taip Nežinau Ne

9.Ar polinkis į smurtą, prievartą priklauso nuo aplinkos vaikystėje?

Taip Nežinau Ne

10.Ar pagrindinė smurtavimo priežastis yra psichologinės smurtaujančiojo problemos?

Taip Nežinau Ne

11. Ar žiniasklaidoje akcentuojamas dėmesys smurtui, prievartai, narkomanijai, savižudybėms skatina vaikus elgtis nederamai?

Taip Nežinau Ne

12. Ar daro įtaką elgesio krizėms per televiziją rodomas smurtas?

Taip Nežinau Ne

13. Ar įtakoja elgesio krizes kompiuteriniai žaidimai?

Taip Nežinau Ne

14. Ar Jūsų ugdymo įstaigoje dėstomos vaikams programos, kaip taikiai spręsti konfliktus?

Taip Nežinau Ne

15. Ar bendruomenės lygio prevencinės programos (tai vyriausybės, religinės organizacijos) įtakoja krizių prevenciją?

Taip Nežinau Ne

16. Ar mokiniai dalyvauja krizių prevencijos renginiuose (seminaruose, piešinių ir rašinių konkursuose, paskaitose, ekskursijose į organizacijas ir kt.)?

Taip Nežinau Ne

17. Ar užklausinė veikla po pamokų gali sumažinti elgesio krizes?

Taip Nežinau Ne

18. Ar galėtų būti vaizdo kameros, apsaugos darbuotojai, aptverta teritorija taikomos, kaip krizių prevencijos priemonės ugdymo įstaigoje?

Taip Nežinau Ne

19. Ar teikia efektyvumą prevenciniam ir intervenciniam darbui pedagogų kvalifikacijos kėlimas?

Taip Nežinau Ne

20. Ar ugdymo įstaigos vadovas ir administracija gali daryti įtaką elgesio krizių prevencijai?

Taip Nežinau Ne

MANO TEISĖS IR PAREIGOS

TEISĖS

1. AŠ TURIU TEISĘ Į PAGARBĄ SAVO ASMENIUI
2. AŠ TURIU TEISĘ BŪTI TOKS, KOKS ESU
3. AŠ TURIU TEISĘ Į BENDRAVIMĄ BE PRIEVARTOS
4. AŠ TURIU TEISĘ, KAD SU MANIMI BŪTŲ KALBAMA, JEI MANO ELGESYS KAŽKAM NEPATINKA
5. AŠ TURIU TEISĘ Į PAGALBĄ
6. AŠ TURIU TEISĘ JAUSTIS SAUGIAI MOKYKLOJE
7. AŠ TURIU TEISĘ NEBŪTI IŠJUOKTAIS, JEI SUKLYDAU
8. AŠ TURIU TEISĘ NEBŪTI MUŠAMAS SAVO BENDRAAMŽIŲ
9. AŠ TURIU TEISĘ, KAD APIE MANE NEBŪTŲ PASAKOJAMA UŽ MOKYKLOS RIBŲ

PAREIGOS

1. MANO PAREIGA – NENAUDOTI PRIEVARTOS PRIEŠ KITUS VAIKUS
2. MANO PAREIGA – GERBTI KITUS ŽMONES
3. MANO PAREIGA – NEVERSTI KITO ŽMOGAUS DARYTI TO, KO JIS NENORI
4. MANO PAREIGA – PADĖTI KITAM, JEI JIS SKRIAUDŽIAMAS
5. MANO PAREIGA – STIPRINTI SAUGUMĄ MOKYKLOJE
6. MANO PAREIGA – ĮSIKIŠTI, JEI TARP BENDRAAMŽIŲ VYKSTA KONFLIKTAI

Parengtą pagal Š. Šuber (2002) paskaitų medžiagą

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos švietimo ir
mokslo ministro 2007 m. liepos 12
d. įsakymu
Nr. ISAK-1374

KRIZIŲ VALDYMO MOKYKLOSE TVARKOS APRAŠAS

Bendrosios nuostatos

1. Krizių valdymo mokyklose tvarkos aprašas (toliau – Tvarkos aprašas) reglamentuoja krizių valdymą mokyklose (išskyrus aukštąsias mokyklas), krizių valdymo mokyklose komandų sudarymą, jų funkcijas, darbo organizavimą, finansavimą bei institucijų bendradarbiavimą krizių valdymo mokyklose metu.

2. Šiame Tvarkos apraše vartojamos sąvokos:

Krizė mokykloje – netikėtas ir/ar pavojingas įvykis, sutrikdantis įprastą mokyklos bendruomenės ar atskirų jos narių veiklą, emociškai sukrečiantis visą ar didesnę mokyklos bendruomenės dalį.

Krizės valdymas mokykloje – veiksmai, kuriuos atlieka mokyklos krizių valdymo komanda ir savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos krizių valdymo komanda krizės mokykloje metu siekdama įveikti krizės sukeltas problemas ir teikti bendruomenei veiksmingą pagalbą.

Kitos šiame Tvarkos apraše vartojamos sąvokos atitinka Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2003, Nr. 63-2853) vartojamas sąvokas.

3. Krizių valdymas mokykloje organizuojamas vadovaujantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Žin., 1995, Nr. 60-1501), Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, švietimo ir mokslo ministro įsakymais ir šiuo Tvarkos aprašu.

Krizių valdymo mokyklose organizavimas

4. Krizių valdymą mokykloje organizuoja mokyklos krizių valdymo komanda (toliau – Mokyklos komanda), savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos krizių valdymo komanda (toliau – PPT komanda) ir Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras.

5. Krizių valdymą mokykloje vykdo nuolat veikianči Mokyklos komanda.

6. Mokyklos komandos paskirtis – įvykus krizei mokykloje (toliau – Krizė) atkurti įprastą mokyklos bendruomenės veiklą, užtikrinti Krizės paveiktiems mokyklos bendruomenės nariams reikiamos pagalbos teikimą ir informuoti apie įvykį.

7. Mokyklos komanda sudaroma iš 5–7 narių. Mokyklose, kuriose dirba mažiau nei 5 mokytojai, Mokyklos komanda sudaroma iš 2–4 narių. Mokyklos komandą sudaro: mokyklos vadovas ar jo pavaduotojas ir krizės valdymui būtinų gebėjimų, tai yra komunikacijos,

bendradarbiavimo, komandinio darbo, konfliktų sprendimo įgūdžių turintys mokytojai ir/ar pagalbos mokiniui specialistai (logopedas, specialusis pedagogas, socialinis pedagogas, psichologas). Mokyklos komandos sudėtį tvirtina mokyklos vadovas.

8. Mokyklos komandai vadovauja koordinatorius, kuriuo skiriamas mokyklos vadovas ar jo pavaduotojas.

9. Mokyklos komandos nariai turi įgyti krizės valdymo mokykloje kompetencijų ir nuolat tobulinti kvalifikaciją šioje srityje.

10. Mokyklos komandos nariai pasiskirsto funkcijomis, kurias vykdys krizės valdymo mokykloje metu.

11. Mokyklos komandos koordinatorius užtikrina, kad Mokyklos komandos nariams dalyvaujant krizės valdymo veikloje būtų paskirti asmenys jų tiesioginiam darbui dirbti.

12. Mokyklos komandos koordinatorius organizuoja Mokyklos komandos posėdžius. Mokyklos komandos posėdžiai organizaciniams klausimams (komandos narių funkcijoms pasiskirstyti, planuoti dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, pasidalinti patirtimi ir kita) aptarti organizuojami ne rečiau kaip du kartus per mokslo metus.

13. Įvykus Krizei, Mokyklos komandos koordinatorius organizuoja Mokyklos komandos posėdį Mokyklos komandos funkcijoms Krizės metu aptarti.

14. Mokyklos komandos funkcijos Krizės metu:

14.1. nedelsiant įvertinti Krizės aplinkybes ir informuoti mokyklos steigėją;

14.2. parengti krizės valdymo mokykloje planą, kuriame gali būti numatyti veiksmai:

14.2.1. kreiptis pagalbos į teritorinės policijos įstaigą, medicinos įstaigas, Vaiko teisių apsaugos tarnybą ir kitas institucijas;

14.2.2. parengti informaciją apie Krizę mokyklos bendruomenei ir/ar žiniasklaidai;

14.2.3. įvertinti mokyklos bendruomenės grupes ar asmenis, kuriems reikalinga psichologinė,

socialinė pedagoginė, socialinė ar kita pagalba, ir ją organizuoti;

14.2.4. konsultuoti mokyklos bendruomenės narius individualiai ar grupėmis;

14.2.5. konsultuoti mokyklos vadovą ir jo pavaduotojus, mokytojus, kaip informuoti apie Krizę mokinius ir jų tėvus (globėjus, rūpintojus);

14.2.6. rengti pokalbius su mokiniais;

14.2.7 atlikti kitus reikiamus veiksmus.

14.3. Mokyklos komanda, įgyvendinusi krizės valdymo mokykloje plane numatytus veiksmus, įvertina krizės valdymo mokykloje veiksmų sėkmingumą ir priima reikiamus sprendimus:

14.3.1. koreguoja krizės valdymo mokykloje veiksmų planą;

14.3.2. kreipiasi pagalbos į PPT komandą;

14.3.3. sustabdo krizės valdymo mokykloje veiksmus.

15. Krizės valdymą mokykloje padeda organizuoti nuolat veikianti PPT komanda. Savivaldybės, kuriose nėra pedagoginės psichologinės tarnybos, sudaro bendradarbiavimo sutartis su kitų savivaldybių pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis dėl krizės valdymo mokykloje pagalbos teikimo. Mokyklos, kurių steigėjas nėra savivaldybės taryba, sudaro bendradarbiavimo sutartis su savivaldybių pedagoginėmis psichologinėmis tarnybomis dėl krizės valdymo mokykloje pagalbos teikimo.

16. PPT komandos paskirtis – padėti organizuoti krizės valdymą mokykloje, jei Mokyklos komanda negali to padaryti pati.

17. PPT komanda sudaroma iš 5–7 narių: pedagoginės psichologinės tarnybos vadovo bei kitų specialistų, dirbančių tarnyboje ir/ar kitose institucijose ir turinčių Krizės valdymui būtinų žinių ir gebėjimų, tai yra komunikacijos, bendradarbiavimo, komandinio darbo, konfliktų sprendimo įgūdžių. Jei į PPT komandą kviečiami dirbti kitų institucijų specialistai, su jais sudaromos sutartys ir numatomas atlygis už dalyvavimą krizės valdymo mokykloje veikloje. PPT komandos sudėtį tvirtina savivaldybės administracijos direktorius.

18. PPT komandos nariai turi įgyti krizės valdymo mokykloje kompetencijų ir nuolat tobulinti šios srities kvalifikaciją.

19. PPT komandos nariai pasiskirsto funkcijomis, kurias vykdys krizės valdymo mokykloje metu.

20. PPT komandai vadovauja koordinatorius, kuriuo skiriamas pedagoginės psichologinės tarnybos vadovas ar jo įgaliotas asmuo.

21. PPT komandos koordinatorius užtikrina, kad PPT komandos nariams dalyvaujant krizės valdymo veikloje, būtų paskirti asmenys jų tiesioginiam darbui dirbti.

22. PPT komandos koordinatorius organizuoja PPT komandos posėdžius. PPT komandos posėdžiai organizaciniams klausimams (komandos narių funkcijoms pasiskirstyti, planuoti dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo renginiuose, pasidalinti patirtimi ir kita) aptarti ir krizių valdymo patirtį įvertinti organizuojami ne rečiau kaip du kartus per mokslo metus.

23. PPT komandos koordinatorius, gavęs pranešimą iš Mokyklos komandos apie Krizę, organizuoja PPT komandos narių ir Mokyklos komandos narių bendrą neeilinį posėdį.

24. PPT komandos funkcijos Krizės metu:

24.1. nedelsiant įvertinti Krizės aplinkybes;

24.2. parengti krizės valdymo mokykloje planą, kuriame gali būti numatyti veiksmai:

24.2.1. konsultuoti Mokyklos komandos narius;

24.2.2. prireikus padėti Mokyklos komandos nariams atlikti 14.2.1 – 14.2.7 punktuose numatytas funkcijas;

24.2.3. bendradarbiauti su mokyklos bendruomene ir įvairiomis organizacijomis, galinčiomis padėti mokyklai Krizės metu;

24.2.4. užtikrinti tęstinę pagalbą mokyklos bendruomenei;

24.2.5 atlikti kitus reikiamus veiksmus.

24.3. PPT komanda įvertina įgyvendintų krizės valdymo mokykloje veiksmų sėkmingumą ir priima reikiamus sprendimus:

24.3.1. koreguoja krizės valdymo mokykloje veiksmų planą;

24.3.2. sustabdo krizės valdymo mokykloje veiksmus.

25. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras organizuoja Mokyklos komandos ir PPT komandos narių pradinį mokymus, užtikrina tęstinę kvalifikacijos tobulinimą, organizuoja metodinės literatūros leidybą bei sklaidą.

Finansavimas

26. Mokyklos komandos veikla finansuojama iš mokinio krepšelio lėšų, skirtų pedagoginei psichologinei pagalbai.

27. Savivaldybės PPT komandos veikla finansuojama iš mokinio krepšelio lėšų, skirtų pedagoginėms psichologinėms tarnyboms finansuoti.

28. Finansavimą Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centrui mokymams organizuoti ir metodinei literatūrai leisti skiria Švietimo ir mokslo ministerija iš valstybės biudžete numatytų asignavimų.